

Національна академія педагогічних наук України
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ
В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ**

2023

УДК:

ББК

«Організація інклюзивного навчання в умовах кризових викликів», навчально-методичний посібник/ – К., 2023. – с.

*Рекомендовано Вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України
(протокол № 11 від 21 грудня 2023 року)*

Автори:

Ярмола Н.А., кандидат педагогічних наук, завідувач відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка;

Квітка Н.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка;

Ланін А.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка;

Коваль-Бардаш Л.В. кандидат педагогічних наук.

ISBN

© Інститут спеціальної педагогіки і психології
ім. Миколи Ярмаченка, 2023

ЗМІСТ

Вступ

1. ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.

1.1. Особливості організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану: нормативно-правовий аспект.

1.2. Управління закладом освіти в умовах воєнного стану.

2. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

2.1. Сучасні форми організації освітнього процесу в закладах освіти.

2.2. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні дітей з ООП.

3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.

3.1. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

3.2. Психологічна та підтримка педагогів.

3.3. Супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Список літератури.

Додатки.

Вступ

В умовах воєнного стану та кризових ситуацій в Україні особливої актуальності набули питання надання якісних доступних послуг дітям з особливими освітніми потребами, реалізації змісту освіти із застосуванням дієвих технологій навчання та викладання, коли стало життєво необхідним приймати швидкі, нестандартні, по суті – інноваційні рішення, спрямовані, у будь-якому форматі, забезпечити якісне навчання здобувачів освіти, у тому числі з особливими освітніми потребами.

Безперечно, інклюзивне навчання є важливою складовою розвитку освіти у будь-яких умовах, включаючи час війни. Але на жаль, точної та повної інформації, що відбувається наразі з інклюзивним навчанням, немає, але є точне переконання, що діти з особливими потребами потребують максимальної уваги та підтримки у будь-який час.

Війна в Україні призвела до значного зменшення освітніх закладів, деякі з них були знищені, частина перебувають на окупованих територіях, значна частина перейшли на змішану та дистанційну форми навчання, що не завжди є доступними для здобувачів освіти з особливими потребами потребують.

Специфічним і невідкладним завданням, яке постало перед закладами освіти є створення безпечних умов для навчання всіх здобувачів освіти і забезпечення доступу до якісної освіти. Відтак, заклади освіти вимушені шукати альтернативні варіанти організації освітнього процесу, працювати за двома напрямками – навчати тих дітей, які залишилися в закладі освіти та тих, які переїхали в іншу область або виїхали з батьками за кордон і мають бажання

продовжити здобуття освіти в Україні, у тому числі з особливими освітніми потребами.

Нові виклики для освіти, зокрема спеціальної та інклюзивної, змушують працювати над дієвим та безпечним форматом організації освітнього процесу, забезпеченні доступу всіх учасників освітнього процесу, у тому числі з особливими освітніми потребами, до освітнього контенту з використанням можливостей мережі Інтернет та відповідних цифрових ресурсів та інструментів, збереженням кадрового потенціалу закладів освіти та розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників, створенням безбар'єрного освітнього середовища тощо, при цьому, і це головне, забезпечувати високий рівень якості освіти та освітніх послуг в умовах воєнного стану.

Розділ 1. ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

1.1. Особливості організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану: нормативно-правовий аспект

Наразі, перед нашою державою, зокрема освітянами, постало складне завдання щодо розроблення функціональної організаційної структури системи освіти, яка б забезпечувала надання освітніх послуг у встановлених обсягах, відповідно до визначених освітніх програм і планів, не зважаючи на події, що відбуваються в країні.

Заклади освіти, у будь-якій ситуації, залишаються осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи та налаштовувати освітній процес так, щоб він був комфортним і не травматичним для дітей та педагогів.

Створити безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу освіти під час війни. Водночас наявність обладнаних укриттів чи інструкцій – лише частина необхідної безпеки. Не менш важливим є організація освітнього процесу на засадах рівності та інклюзивності.

Сучасний заклад освіти забезпечує рівний доступ до освіти кожного здобувача освіти – без будь-яких форм дискримінації. Адже цінування багатоманітності, врахування відмінностей усіх учасників освітнього процесу, створення комфортного освітнього середовища – основа для організації навчання на засадах рівності

прав та можливостей, поваги до людської гідності, недискримінації, інклюзивності.

Повномасштабна війна створила додаткові виклики до організації освітнього процесу, у тому числі, і в питаннях нормативно-правового забезпечення.

Відповідно до норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 15, пп. 15) повноваження місцевих органів влади, зокрема в частині управління закладами та установами освіти, переходять до військових адміністрацій населених пунктів на відповідній території. Отже, Міністерство освіти і науки України в нових реаліях війни, зобов'язане продовжувати реалізацію державної політики в сфері освіти, в тому числі й осіб з особливими потребами, та забезпечувати доступність і неперервність освітнього процесу.

Нормативно-правове регулювання діяльності закладів освіти в умовах воєнного стану, здійснюється в межах та відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (зі змінами та доповненнями), Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/202242, а також згідно з іншими нормативно-правовими актами України. Серед інших нормативів, що діють в умовах воєнного стану, є накази, рекомендації та листи МОН.

Алгоритм організації інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти

Основним документом, який регламентує організацію інклюзивного навчання в період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) в закладах

загальної середньої освіти є – Постанова КМУ від 15.09.2021 №957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 483 від 26.04.2022).

Даний документ визначає організаційні засади інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами за інституційною (очною (денною) формою здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти, зокрема зазначає, що під час воєнного стану дозволяється організація інклюзивного навчання із застосуванням дистанційно-очної (змішаної) форми здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами.

Зарахування здобувачів освіти до закладу освіти здійснюється згідно з Порядком зарахування, відрахування та переведення здобувачів освіти до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 16 квітня 2018 року № 367.

Керівник закладу освіти на підставі заяви одного з батьків (інших законних представників) здобувача освіти та висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, що надається інклюзивно-ресурсним центром, утворює інклюзивний клас та організовує інклюзивне навчання з урахуванням рівня підтримки, рекомендованого інклюзивно-ресурсним центром (пункт 5 Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 року № 957 (зі змінами).

За наявності в закладі освіти кількох класів із здобувачами освіти одного року навчання вони розподіляються пропорційно між такими класами з урахуванням відповідних рівнів підтримки.

На період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) гранична кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах/класах не застосовується. Заклад освіти не може відмовити в організації інклюзивного навчання дитини з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивного класу/групи.

Для організації інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (зокрема з числа тих, що вимушені були змінити своє місце проживання (перебування) внаслідок збройної агресії сусідньої держави) до закладу освіти подаються копії документа, що посвідчує особу (в разі наявності), та висновку інклюзивно-ресурсного центру.

Вищезгаданим документом, у закладах загальної середньої освіти змінено граничну кількість здобувачів освіти, які можуть навчатися у інклюзивних міжкласних групах. Якщо раніше повинно було бути не менше шести та не більше дванадцяти, то зараз – не більше дванадцяти. А на період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) можуть формуватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи тощо.

Для здобувачів освіти, які потребують підтримки в освітньому процесі, керівник закладу освіти формує команду психолого-педагогічного супроводу та забезпечує її роботу в закладі освіти. До складу команди залучаються фахівці інклюзивно-ресурсного

центру, які брали участь у проведенні комплексної оцінки (пункт 7 Порядку). У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) засідання команди можуть проходити в режимі онлайн та/або у змішаному очно-дистанційному форматі. (пункт 7 Порядку)

Для організації інклюзивного навчання здобувача освіти команда протягом двох тижнів з початку навчання складає індивідуальну програму розвитку (ІПР) за встановленою формою, яка підписується всіма членами команди, та, обов'язково, одним з батьків (іншим законним представником) здобувача освіти та затверджується керівником закладу освіти. Індивідуальна програма розвитку переглядається не рідше ніж двічі на рік та повинна враховуватися педагогічними працівниками під час освітнього процесу в інклюзивному класі (пункт 10 Порядку).

Індивідуальна програма розвитку визначає перелік необхідних дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг, що надаються індивідуально та/або в груповій формі (частина п'ята статті 26 Закону України «Про повну загальну середню освіту»).

Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами може складатися індивідуальний навчальний план, який повинен містити, зокрема:

- інформацію про назву закладу освіти, прізвище та власне ім'я здобувача освіти;
- клас, в якому він навчається;
- цілі виконання та строк дії індивідуального навчального плану;

- загальний обсяг навчального навантаження та кількість годин на тиждень для вивчення навчального предмета (інтегрованого курсу);

- інформацію про адаптацію чи модифікацію змісту освітніх компонентів освітньої програми, послідовність, форму і темп їх засвоєння, очікувані результати навчання (пункт 15 Порядку).

Для дітей з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних або мають порушення зору, слуху, у закладі освіти можуть надаватися інші соціальні послуги із переліку базових соціальних послуг відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» та згідно з державними стандартами надання відповідних послуг, затвердженими Міністерством соціальної політики України, в тому числі послуги фізичного супроводу осіб та переклад жестовою мовою.

Керівник закладу освіти створює умови для надання таких послуг у закладі освіти на підставі письмової заяви одного з батьків (іншого законного представника) здобувача освіти не пізніше ніж за два робочих дні після подання такої заяви.

Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти, на підставі письмового звернення їхніх батьків утворюються інклюзивні та/або спеціальні групи продовженого дня відповідно до Порядку створення груп продовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти, затвердженого Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 червня 2018 року № 677.

Тривалість здобуття освіти здобувачами освіти з особливими освітніми потребами може бути продовжена на рівнях початкової та базової середньої освіти відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 року № 585 «Про встановлення тривалості здобуття повної загальної середньої освіти особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти».

Після завершення навчання здобувачі освіти отримують документи про освіту державного зразка відповідно до зразків документів про загальну середню освіту, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Порядок проходження комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини

Комплексна оцінка – збір та інтерпретація інформації про особливості розвитку особи з метою визначення її особливих освітніх потреб та визначення її освітніх труднощів, розроблення рекомендацій щодо її індивідуальної освітньої траєкторії, модифікації чи адаптації освітньої програми (навчальних предметів), організації освітнього середовища, особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг (абзац третій пункту 1 Положення про інклюзивно-ресурсний центр, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 545).

Комплексна оцінка, у тому числі повторна, проводиться за письмовим (або онлайн, використовуючи автоматизовану систему інклюзивно-ресурсних центрів) зверненням (заявою) до інклюзивно-ресурсного центру батьків (одного з батьків) або інших

законних представників особи з особливими освітніми потребами, особи, яка подала заяву відповідно до частини четвертої статті 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яка досягла 14 років (за погодженням із батьками, іншими законними представниками), органів опіки та піклування (для дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування (у разі не призначення законного представника у відповідному до законодавства порядку), повнолітньої особи.

Комплексна оцінка проводиться з обов'язковим спостереженням та додатковим збором інформації фахівцями інклюзивно-ресурсного центру про особливості навчання здобувача освіти в закладі освіти та/або за місцем її проживання (перебування), в тому числі тимчасового у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду), консультацій з педагогічними працівниками закладу освіти щодо розроблення її індивідуальної освітньої траєкторії, індивідуальної програми розвитку, необхідності модифікації/адаптації освітньої програми (навчальних предметів), особливостей організації освітнього середовища, рекомендацій з надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг тощо. Для цього фахівці інклюзивно-ресурсних центрів за заявою заявників виїжджають на місце навчання здобувача освіти з особливими освітніми потребами та/або місця проживання (перебування), в тому числі тимчасового місця проживання (перебування) у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду).

Висновок про комплексну оцінку надається батькам (одному з батьків) або законним представникам особи з особливими освітніми потребами, за заявою яких (якого) її проведено, у двох примірниках, один з яких подається батьками (законними представниками) особи до закладу освіти (пункт 30 Положення).

Перед проведенням комплексної оцінки керівник (директор) інклюзивно-ресурсного центру або уповноважені ним працівники проводять первинний прийом заявників, визначають час, місце та дату проведення комплексної оцінки та встановлюють наявність у них таких документів:

- документи, що посвідчують особу заявників;
- свідоцтво про народження дитини;
- інші документів, що посвідчують особу, якій проводитиметься комплексна оцінка;
- індивідуальної програми реабілітації (у разі проведення комплексної оцінки особи з інвалідністю) (пункт 11 Положення).

У разі коли дитина з особливими освітніми потребами здобуває дошкільну або загальну середню освіту, до заяви можуть додаватися:

- психолого-педагогічна характеристика здобувача освіти із зазначенням динаміки та якості засвоєння знань під час навчання, підготовлена відповідним педагогічним працівником та затверджена керівником відповідного закладу освіти;
- зошити з рідної мови, математики, результати навчальних досягнень (для осіб, які здобувають загальну середню освіту), малюнки, інші результати навчання, виховання та розвитку здобувача освіти;

- документи щодо додаткових обстежень здобувача освіти;
- копія протоколу засідання команди психолого-педагогічного супроводу здобувача освіти з особливими освітніми потребами із зазначенням потреби щодо продовження тривалості здобуття освіти (пункт 13 Положення).

У разі коли особі з особливими освітніми потребами вже надавались психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, до інклюзивно-ресурсного центру подаються:

- попередні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки;

- висновок відповідних фахівців щодо результатів надання психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг із зазначенням динаміки розвитку особи згідно з індивідуальною програмою розвитку (пункт 14 Положення).

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) можуть надаватися копії документів, що посвідчують особу дитини, особу батьків (інших законних представників) дитини, повнолітньої особи, свідоцтва про народження дитини або пред'являтися документи з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія).

Інклюзивно-ресурсний центр проводить комплексну оцінку не пізніше ніж протягом місяця з моменту подання звернення (заяви). Така оцінка з підготовкою відповідного висновку проводиться протягом 10 робочих днів.

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) для дітей, які переїхали на тимчасове місце проживання, комплексна оцінка проводиться протягом тижня з моменту подання звернення (заяви) і проводиться протягом 5 робочих днів з підготовкою відповідного висновку.

Інклюзивно-ресурсні центри можуть проводити комплексну оцінку, у тому числі повторну, за місцем навчання та/або проживання (перебування) особи. Графік проведення комплексної оцінки обов'язково погоджується з керівником відповідного закладу освіти, закладу охорони здоров'я та батьками (одним з батьків) або законними представниками особи за два тижні до початку її проведення.

Для осіб, які мають освітні труднощі тяжкого та найнижчого ступеня прояву; відповідно до індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу; перебувають на довготривалому лікуванні та/або реабілітації в закладах охорони здоров'я комплексна оцінка проводиться за місцем їх проживання (перебування) (пункт 15 Положення).

Під час організації інклюзивного навчання висновки інклюзивно-ресурсних центрів, видані до 1 січня 2022 р., є дійсними до закінчення строку їх дії або до видачі інклюзивно-ресурсним центром в установленому порядку нового висновку (пункт 2 Порядку)

1.2. Управління закладом освіти в умовах воєнного стану

Ефективне функціонування закладу освіти у період воєнного стану в Україні, є певним викликом для сучасного керівника, оскільки ускладнюється новими і, у більшості, непередбачуваними обставинами. В таких умовах особливого значення набуває якісний освітній менеджмент. Адже освіта була і залишається провідною галуззю розвитку суспільства та його стабільності. Тому здобувачі освіти мають отримати належну якість освіти і в такий непростий період, який Україна переживає зараз. Відповідно до цього кардинально змінилися й організаційно-управлінські засади в закладах загальної середньої освіти.

Проблема ефективної реалізації освітнього управління освітнім закладом на підставі наявного правового забезпечення в умовах воєнного часу зумовлена необхідністю забезпечити якість національної освіти на рівні європейських та світових освітніх стандартів. Організація та управління навчального процесу в таких умовах набуває особливого значення, оскільки залежить від багатьох факторів, серед яких конкуренція є одним із головних, оскільки характеризує готовність керівника справлятися у складних надзвичайних ситуаціях.

Важливу роль у процесі управління освітнім закладом під час війни відіграє нормативно-правове забезпечення, адже законодавча база врегульовує більшу частину питань щодо надання можливостей доступу до освітніх послуг дітям, які перебувають як в Україні так і за кордоном, що дозволяє продовжити навчання за українською програмою, а також сприяти тому, щоб українські діти

не втрачали зв'язку з Батьківщиною і могли продовжувати навчання.

В умовах воєнного часу чинне законодавство щодо управління освітніми закладами було дещо розширено та доповнено. Кабінетом Міністрів України та Міністерством освіти України було прийнято ряд документів для правового забезпечення ефективного управління освітнім закладом в умовах воєнного стану, документи орієнтовані на продовження освітніх реформ та відбудову освіти у повоєнний період, оптимізацію та управління освітнім процесом у підконтрольних Україні регіонах:

1. Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 роки (Розпорядження КМУ від 23.02.2022 року № 286-р);

2. Постанову КМУ від 24.06.2022 року № 711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні»;

3. Наказ МОН України від 15.05.2023 року № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні».

З метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття освіти в умовах воєнного стану Кабінетом Міністрів України було внесені ряд змін до нормативно-правових актів, які регулюють організацію освітнього процесу для таких осіб та дають можливість функціонування закладів освіти. До таких документів можна віднести:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (Редакція від 05.07.2022).

2. Закон України_«Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III (Редакція від 02.04.2022).

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX (Редакція від 01.07.2022).

4. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10.02.1998 № 103/98-ВР (Редакція від 01.07.2022).

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 493 (Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр).

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 483 (Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957).

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2019р. № 530 (Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти) (Редакція від 28.04.2022).

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021р. № 957 (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти) (Редакція від 28.04.2022).

9. Постанова Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 р. («Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр») (Редакція від 04.05.2022).

10. Розпорядження КМУ від 25 квітня 2023 р. № 372-р «Про затвердження плану заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року».

10. Лист МОН від 08.06.2022 № 4/1196-22 «Методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку».

11. Лист МОН № 1/6435-22 від 15.06.2022 «Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами».

12. Лист МОН: № 1/13094-23 від 31.08.2023 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 навчальному році».

Управління закладом освіти в умовах воєнного стану є складною та відповідальною задачею, оскільки воєнний стан суттєво впливає на всі сфери життя, зокрема на систему освіти. Нижче наведено деякі аспекти, які слід враховувати при управлінні закладом освіти в таких умовах:

Безпека і захист: Забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу є пріоритетом. Потрібно розробляти та впроваджувати плани евакуації, системи попередження та захисту від можливих загроз.

Комунікація: Забезпечення ефективної системи комунікації між адміністрацією, вчителями, здобувачами освіти, їхніми батьками та іншими зацікавленими сторонами. Це допомагає швидко реагувати на ситуації та надавати необхідну інформацію.

Організація навчального процесу: Адаптація навчальних програм та методик до умов воєнного стану, можливе зменшення навчального навантаження, врахування психологічного стану та особливостей здобувачів освіти.

Психологічна підтримка: Забезпечення психологічної підтримки для здобувачів освіти, вчителів і персоналу, оскільки воєнний стан може викликати стрес та тривожність.

Робота з батьками та громадою: Важливо забезпечити взаємодію з батьками та громадою для вирішення проблем, виявлення потреб та спільних дій для покращення ситуації.

Господарське адміністрування: Забезпечення належних запасів та резервування необхідних матеріалів для забезпечення неперервного функціонування закладу освіти.

Співпраця з владою: Важлива взаємодія з місцевими органами влади та військовими структурами для забезпечення безпеки та вивчення можливостей підтримки.

Умови сьогодення, у системі управління закладом освіти, роблять стратегічним напрямком кадрову політику, адже від створення оптимально сприятливих умов для педагогічної діяльності, мотивації та стимулювання його професійного зростання, підтримки вчителя залежить якість освітніх послуг.

Вміння керівника навчального закладу мотивувати членів педагогічного колективу до продуктивної педагогічної діяльності, в умовах війни, характеризує його як компетентного професіонала. Це, у свою чергу, передбачає здатність керівника вирішити ряд завдань, що сприяють комфортному професійному розвитку та функціонуванню освітнього процесу. А саме:

- забезпечити умови для організації освітнього процесу в безпечному середовищі;

- мотивувати та стимулювати педагогічний колектив до провадження професійної діяльності в умовах воєнного стану;

- обладнати кабінет для дистанційного навчання;
- налагодити управлінські та логістичні процеси.

Не менш важливим є забезпечення адаптації здобувачів освіти, у тому числі з особливими освітніми потребами, до нових умов навчання під час воєнного стану. Адже в умовах воєнного стану важливо забезпечити право кожної дитини на безперервне здобуття освіти незалежно від місця її перебування, а також надання психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг. Такі послуги можуть надаватись педагогічними працівниками закладів освіти, іншими фахівцями та педагогічними працівниками на умовах цивільно-правових договорів (за рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами), фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів (в межах робочого часу), педагогічними працівниками спеціальних закладів освіти (в межах штатної чисельності педагогічних працівників спеціальної школи).

Ще одним важливим аспектом управлінської діяльності є налагодження продуктивної співпраці з батьками та соціальними партнерами.

Заклади освіти, в свою чергу, мають налагоджувати партнерські зв'язки із громадськими об'єднаннями та іншими організаціями місцевої громади, брати активну участь у житті місцевої громади. Найважливішою групою як у громаді, так і у спільноті закладу освіти є батьки, адже ефективна інклюзія можлива виключно за їх обов'язковою участю. Для батьків здобувачів освіти з особливими освітніми потребами партнерська взаємодія із закладом освіти передбачає активне залучення до

освітнього процесу дитини, краще розуміння індивідуальних особливостей розвитку та потреб їх дитини, а також підтримка у визначенні мети індивідуальної освітньої траєкторії для своєї дитини

Співпраця з батьками може відбуватися у різних формах, зокрема таких: індивідуальні: вступне анкетування, спільні візити батьків з дітьми до закладу освіти, співбесіди, консультації, телефонний зв'язок; наочно-письмові: батьківські куточки, тематичні стенди, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, запрошення, вітання; групові: консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми – вчителями, лікарями, психологами, юристами; колективні: батьківські конференції, тематичні зустрічі за «круглим столом», засідання батьківського комітету тощо.

Водночас, кожний заклад освіти індивідуально, відповідно до власних потреб і потреб місцевої громади вибирає напрями співпраці з соціальними партнерами.

Окрім управлінських та організаційних завдань, керівник закладу освіти з інклюзивним навчанням, відповідно до законодавчих вимог, вивчає освітні запити здобувачів освіти, батьків, аналізує матеріально-технічну та методичну бази, фаховий рівень педагогів, відповідність приміщень закладу освіти санітарно-гігієнічним вимогам і ухвалює рішення про утворення класів з інклюзивним навчанням (п. 4 Порядку організації інклюзивного

навчання, затвердженого постановою КМУ від 15.08.2011 № 872, п. 12 Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою КМУ від 27.08.2010 № 778); погоджує з відповідним органом управління освітою рішення про відкриття класів з інклюзивним навчанням (п. 4 Порядку, п. 12 Положення); готує клопотання до власника (відповідного органу управління освітою) про виділення коштів для забезпечення безперешкодного доступу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами до будівлі та приміщень навчального закладу, створення відповідних матеріально-технічної та методичної баз (п. 5 Порядку); забезпечує підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань надання освітніх послуг здобувачам освіти з особливими освітніми потребами у класах з інклюзивним навчанням, сприяє інноваційній діяльності (п. 5 Порядку); створює умови для (п. 3 Порядку): забезпечення безперешкодного доступу до будівель і приміщень навчального закладу дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема тих, які пересуваються на візках, і дітей із порушеннями зору; забезпечення необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання; облаштування кабінетів учителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного для проведення корекційно-розвивальних занять; приймає участь розробленні та затверджує посадову інструкцію асистента вчителя з урахуванням потреб здобувача освіти та особливостей надання йому підтримки.

Отже, з огляду на те, що заклад освіти з інклюзивним навчанням має забезпечувати рівні умови для розвитку здобувачів

освіти з особливими освітніми потребами, у тому числі і під час кризових викликів, керівники повинні опанувати не лише нові знання та вміння у галузі сучасної педагогіки (в тому числі інклюзивної освіти, педагогічної інноватики, педагогічної аксіології тощо), а й у галузі сучасного управління (зокрема, менеджменту освіти і менеджменту освітніх інновацій). Керівники закладів освіти мають забезпечити рівноправні умови навчання і розвитку всіх здобувачів освіти. Пошук таких умов (організаційних, педагогічних, психологічних) організації навчально-виховного процесу на засадах інклюзивності потребує від керівників закладів освіти додаткових знань і вмінь, постійного внесення новизни (інновації) в усі напрями освітнього процесу – навчальний, виховний, управлінський.

2. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Сучасні форми організації освітнього процесу в закладах освіти.

Міністерство освіти і науки України під час повномасштабної війни пропонує чотири моделі освітнього процесу: очне, дистанційне, змішане навчання та індивідуальна форма роботи (екстернат або сімейна форма навчання).

З відновленням роботи Інклюзивно-ресурсних центрів у травні 2022 року було ухвалено зміни до Положення про ІРЦ (Постанова КМ № 493 від 29.04.2022). Зокрема, розширено коло завдань на період воєнного стану. Серед нових завдань ІРЦ:

- проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з особливими освітніми потребами, які вимушено змінили місце проживання та були зараховані в інклюзивні групи/класи або здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання;
- надання інформаційної підтримки батькам дітей з особливими освітніми потребами щодо закладів, у яких дитина може продовжувати навчання та отримувати інші додаткові послуги.

В умовах дії правового режиму воєнного стану освітній процес у закладах загальної середньої освіти, в яких навчаються особи з особливими освітніми потребами, в тому числі спеціальних,

організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» інших актів законодавства з урахуванням безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці.

У Постанові також йдеться про необхідність створення умов для психологічної підтримки дітей, які переживають психологічну травму та потребують додаткових корекційно-розвивальних послуг, зокрема й дистанційно. Тобто відбулося відновлення повноцінної роботи.

Організовуючи освітній процес осіб з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році, МОН України розробило методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти (<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-20222023-navchalnomu-roci>).

В документі подано чотири моделі навчання в залежності від місця перебування здобувачів освіти. Таким чином, усі діти мають можливість здобувати освіти у різний спосіб відповідно до власних можливостей та умов проживання за заочною, дистанційною, сімейною, екстернатною формами навчання або у змішаному форматі, що передбачає поєднання очного навчання та навчання з використанням інформаційних технологій відповідно до власних можливостей та умов проживання.

Отже здобувачі освіти, які проживають на умовно безпечній території України здобувають освіти за усіма можливими формами навчання. В той-же час, здобувачі освіти, які є внутрішньо

переміщеними особами можуть здобувати освіту як за очною (за новим місцем проживання), так і за дистанційною у зручному форматі, сімейною відповідно до місця проживання, екстернатною (за місцем фактичного перебування) формами навчання або у змішаному форматі, що передбачає поєднання різних форм навчання з використанням дистанційних технологій (за новим місцем проживання).

Здобувачі освіти, які перебувають за кордоном, мають право здобувати освіту за очною (у закладах освіти країни перебування або українських закладах освіти з використанням технологій дистанційного навчання або екстернату (за дистанційною формою) з окремих предметів (українська мова та література, історія України, географія), дистанційною (у своєму закладі освіти або у будь-якому іншому на безпечній території, екстернат у Міжнародній українській школі (МУШ) та навчання у недільній школі відповідного філіалу МУШ), сімейною (за рішенням батьків та отримання дозволу відповідного органу в країні, у якій перебуває дитина з обов'язковим прикріпленням до закладу освіти, який надає послуги екстернату або дистанційної приватної школи), екстернатною (у своєму закладі, якщо він надає такі послуги на підконтрольній території України) формами.

Що стосується здобувачів освіти, які знаходяться у зоні проведення активних бойових дій або на тимчасово окупованій території то вони можуть здобувати освіту лише за дистанційною формою, якщо це можливо у закладах освіти на підконтрольній території, екстернатною у будь-якому закладі на безпечній

території, сімейною формою у закладах, розташованих на підконтрольній Україні території.

Водночас наголошується, що освітній процес в офлайн-режимі запроваджується в закладах загальної середньої освіти, які мають відповідно обладнані укриття для всіх учасників освітнього процесу та за наявності паспорта безпеки. Кількість учасників освітнього процесу, які одночасно перебувають в закладі повинна відповідати розрахунковій місткості споруд цивільного захисту. Організуючи освітній процес в очному або змішаному режимі, слід забезпечити безумовне переривання освітнього процесу, що здійснюється в приміщенні закладу освіти, у разі включення сигналу «Повітряна тривога» або інших сигналів оповіщення.

Наступним кроком є організація переміщення учасників освітнього процесу до споруд цивільного захисту і забезпечити перебування в них до скасування тривоги, за можливості, продовжити освітній процес в укритті, а після відбою тривоги повернутися до приміщення закладу освіти, організувавши освітній процес з урахуванням необхідного коригування.

При цьому йдеться про забезпечення комфортних умов перебування в укритті, в тому числі наявності питної води, речей першої необхідності для дітей, матеріалів, що можуть бути використані для психологічного розвантаження та розвитку дітей. Важливо працювати на випередження, що не допустити вторинну психологічну травму у здобувачів освіти, організувати комфортне, інклюзивне та розвиваюче освітнє середовище, проводити для них заходи, що спрямовані на попередження психологічного травмування та розвиток.

Відповідно до наказу МОН від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» органи управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, зокрема у підпорядкуванні яких перебувають заклади загальної середньої освіти та установи освіти, мають забезпечити та організувати: здобуття загальної середньої освіти для здобувачів освіти за будь-якою формою, що може забезпечити заклад освіти та є найбільш безпечною для них.

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 н.р., відповідно до рішень обласних, міських військових адміністрацій та засновників закладів освіти, рекомендують організувати заочною/офлайн, дистанційною/онлайн формами навчання або їх поєднанням (за змішаним режимом) залежно від можливостей наявних захисних споруд у цих закладах.

Основною умовою щодо формату очного/офлайн навчання є наявність укриття в освітньому закладі, яке має вміщувати всіх учасників освітнього процесу. Якщо потужності укриття недостатні, то рекомендовано вводити позміну форму навчання впродовж дня, тижня, місяця або семестру. До речі, для початкової ланки освіти пріоритетом залишається очна форма навчання, де відбувається повноцінна соціалізація здобувачів освіти.

У рамках очного/офлайн навчання велику підтримку щодо інструкцій та матеріалів з безпеки, видів активності для здобувачів освіти, які можна проводити в укриттях, освітньо-інформаційних матеріалів з мінної безпеки та поводження з вибухонебезпечними предметами, психосоціальної підтримки, здорового харчування

тощо надається Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних (далі ЮНІСЕФ). Також для тисячі опорних закладів освіти по всій Україні, які обрано ЮНІСЕФ у консультаціях з МОН, надано товари для укриттів та підтримку у підготовці щодо зимового періоду. ЮНІСЕФ сприяє відновленню та допомагає в обладнанні закладів освіти чи укриттів у закладах загальної середньої освіти у постраждалих регіонах.

Дистанційне/онлайн навчання як сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів у навчальному закладі, передбачено для закладів на території ведення бойових дій чи тимчасово окупованих територій. Щодо забезпечення дистанційного/онлайн навчання для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, які перебувають на тимчасово окупованій території, увагу керівників закладів освіти спрямовано на те, що будь-яка дитина, не зважаючи на місце проживання, має право на здобуття освіти.

Також здобувачі освіти з особливими освітніми потребами можуть отримувати корекційно-розвивальні та психолого-педагогічні послуги або необхідну допомогу, реабілітаційні заходи в дистанційному режимі в закладах спеціальної освіти. Для надання послуг змінному контингенту до спеціальної закладу освіти можуть надаватися копії документів, що посвідчують особу здобувача освіти, висновок інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, або пред'являтися електронні версії документів з використанням мобільного додатку Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (Дія). Також

зазначені документи можуть бути надані на електронну пошту або в месенджері чи іншими зручними для батьків дітей з особливими освітніми потребами способами.

Дистанційне/онлайн навчання попри низку переваг має деякі недоліки, що впливають на результати навчання. Серед них: відсутність живого спілкування, невміння дітей самостійно навчатися, брак повноцінних дистанційних курсів на платформах закладів освіти та якісних електронних підручників тощо.

За таких умов активно впроваджується змішане навчання, за яким здобувачі освіти засвоюють частину освітнього матеріалу дистанційно/онлайн, а частину очно/офлайн в закладі освіти. Це навчання, за якого здобувачі освіти спілкуються з педагогом, а потім доопрацьовують самостійно вдома використовуючи рекомендований електронний ресурс. За такого підходу здобувачі освіти отримують цілісний навчальний досвід із використанням сучасних інтерактивних технологій.

Як показує практика, саме дистанційне навчання стало однією із доступних оптимальних, дієвих та безпечних форм навчання, що довела свою ефективність як під час карантинних обмежень, так і військового стану. Попри це, організація дистанційного інклюзивного навчання стала викликом як для педагогів, так і для здобувачів освіти з ООП та їх батьків. Але дослідження науковців вказують на те, що організація інклюзивного навчання у дистанційному форматі із забезпеченням рівного доступу до якісної освіти всіх здобувачів освіти, незалежно від їх особливостей, здібностей та потреб, вимагає дотримання певних принципів, зокрема:

1. Забезпечення доступу до технічних засобів.

Дистанційне навчання передбачає використання комп'ютера, Інтернету та певного програмного забезпечення. Тому необхідно забезпечити доступ усіх здобувачів освіти до технічних засобів.

2. Доступність до різних типів навчання.

Різні здобувачі освіти мають потребу і можливість у різних типах та формах навчання, тому важливо враховувати потреби та особливості кожного та використовувати різні методи та форми навчання. При цьому не забувати, що це все є лише інструментом у роботі педагогічного працівника, і тому провідною особою у дистанційному навчанні є вчитель.

3. Використання адаптивних технологій.

Адаптивні технології навчання можуть бути ефективними та корисними для забезпечення інклюзивного навчання в дистанційному форматі. Вони дозволяють враховувати потреби та можливості кожного здобувача освіти.

4. Дотримання принципу «персоналізованого навчання».

Персоналізоване навчання передбачає врахування потреб, здібностей та особливостей кожного здобувача освіти, що реалізується через індивідуальний навчальний план та індивідуальну програму розвитку дитини.

5. Забезпечення взаємодії та співпраці.

Реалізація цього принципу допоможе надати індивідуальну допомогу та підтримку здобувачу освіти з особливими потребами, забезпечити взаємодію з однолітками з різними потребами, сприятиме соціальній взаємодії.

В Методичних рекомендаціях МОН України щодо організації освітнього процесу чітко прописано, за яких умов впроваджується очна та дистанційна форми навчання в закладах освіти. Також подано особливості організації освітнього процесу в змішаному режимі, який поєднує очну і дистанційну форми навчання. Таке поєднання можливе для різного виду занять. Наприклад, практичні, лабораторні заняття проводяться в очному режимі, лекційні – у дистанційному. При цьому освітній процес у початковій ланці освіти рекомендовано здійснювати в очній формі, враховуючи важливість соціалізації здобувачів освіти даного віку. Форма організації освітнього процесу може змінюватися впродовж навчального року залежно від безпекової ситуації та інших обставин життя.

З 16 жовтня 2020 року набуло чинності Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, що розширює можливості для дистанційного навчання здобувачів освіти – як за дистанційною формою здобуття освіти, так і при використанні технологій дистанційного навчання в інших формах здобуття освіти.

Положення передбачає, що обов'язково мають враховуватися інтереси всіх здобувачів освіти під час дистанційного навчання:

- організація освітнього процесу має забезпечувати регулярну та змістовну взаємодію вчителів із здобувачами освіти;
- під час дистанційного навчання мають створюватися умови для забезпечення повноцінної участі в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами з обов'язковим урахуванням індивідуальної програми розвитку;

- заклад освіти забезпечує регулярне відстеження результатів навчання здобувачів освіти, а також за потреби надання їм підтримки в освітньому процесі;

- для здобувачів освіти, які не можуть взяти участь у синхронному режимі взаємодії з поважних причин, заклад забезпечує використання інших засобів комунікації, доступних для них – телефонного, поштового зв'язку тощо;

- організація освітнього процесу обов'язково здійснюється з дотриманням вимог щодо захисту персональних даних, а також санітарних правил і норм щодо формування розкладу навчальних занять, вправ для очей та постави, безперервної тривалості навчальної діяльності з технічними засобами навчання, часу для виконання домашніх завдань тощо.

Дистанційне/онлайн навчання не може і не покликане на повну заміну традиційного очного/офлайн навчання, яке сприяє не тільки отриманню знань, а й соціалізації особистості, побудові відповідних соціальних контактів, але може стати альтернативою для соціального життя та освіти, для яких важливо, щоб освітній процес тривав та був якісним і безпечним.

Дистанційне навчання є перспективною сферою розвитку освіти в умовах її цифровізації. Водночас таке навчання у разі потреби дозволяє забезпечити індивідуальну освітню траєкторію здобувача освіти, а також неперервність освітнього процесу у випадках надзвичайних обставин, які об'єктивно унеможливають відвідування закладів освіти

В сучасних умовах, саме дистанційне навчання стало важливою складовою віртуального розвитку та соціалізації

особистості. Саме дистанційне навчання є найдоступнішою формою взаємодії педагогів та здобувачів освіти між собою на відстані та здатне реалізовувати всі складові освітнього процесу через засоби інтернет-технологій із залученням різних інтерактивних засобів навчання.

Дистанційне навчання – новий освітній досвід, що з'явився в Україні нещодавно, але вже встиг зайняти своє місце в освітньому процесі та знайшов відгук у педагогічному середовищі. Воно вимагає більш щільної комунікації задля компенсації відсутності особистого спілкування. Для проведення онлайн-уроку та його подальшого запису кожному педагогічному працівнику знадобиться:

- інтерактивна панель з вбудованим комп'ютерним модулем,
- програмне забезпечення для створення, демонстрації та запису уроку,
- відеокамера,
- високошвидкісний інтернет.

Аналіз досліджень щодо ефективності дистанційного навчання переконливо доводить, що воно може бути успішним за умови, якщо педагогічні працівники будуть дотримуватися певних рекомендацій. Зокрема:

1. Враховувати віковий ценз. Що нижчий віковий ценз здобувачів освіти – то складніше їм навчатися самостійно. Найбільш складно організувати дистанційні уроки саме в наймолодших здобувачів освіти, адже вони не можуть концентруватися на завданнях понад 20 хвилин і потребують

перерви кожні десять хвилин. У здобувачів освіти 10–12 років рівень відповідальності та посидючості зростає, тому й ефективність дистанційного навчання серед них – вища. Тому, під час навчання замість пасивних уроків, пасивного повідомлення теоретичного матеріалу варто користуватися саме активними інструментами, як-от вікторини, ігри, челенджі тощо.

2. Пропрацювати та візуалізувати мету навчання. Здобувач освіти має розуміти, куди вона прямує та навіщо це їй потрібно. Наприклад, можна на початку кожного уроку або ж семестру проводити тренінг зі здобувачами освіти, де вони розкажуть чого очікують від уроку/семестру, а педагог озвучить знання, уміння та навички, які вони здобудуть після певного виду діяльності.

3. Підтримувати соціалізацію здобувача освіти. Шляхом надання йому можливості обговорювати завдання з однолітками чи просто гратися. Це може відбуватися як у форматі онлайн-чатів, так і у формі позашкільних очних зустрічей.

4. Контролювати місце, де відбувається навчання здобувача освіти, воно має бути влаштовано як особливий освітній простір, де йому буде комфортно перебувати без зайвих відволікаючих факторів.

5. Пам'ятати про статичну втому під час навчання за комп'ютером: через деякий час онлайн-роботи втомлюються очі, погіршується увага. Санітарний регламент, зокрема України, дає такі рекомендації щодо тривалості онлайн-занять:

- для здобувачів освіти 1 класів – не більше ніж 10 хвилин;
- для здобувачів освіти 2– 4 класів – не більше ніж 15 хвилин;

- для здобувачів освіти 5–7 класів – не більше ніж 20 хвилин;
- для здобувачів освіти 8–9 класів – 20–25 хвилин.

Таким чином, практичний досвід показує, що саме дистанційна форма роботи є доступною та ефективною також і у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Цей спосіб реалізації освітнього процесу дає можливість не переривати навчання в той момент, коли це неможливо за певних причин здійснити в закладі освіти, зокрема у випадках надзвичайних ситуацій та обставин. Загалом дистанційне навчання розширює можливості здобуття освіти особами, які не можуть відвідувати заклади освіти з різних причин (стан здоров'я, систематичне заняття спортом, карантинні обмеження, військовий стан).

Дистанційне навчання забезпечує постійний педагогічний супровід та контроль процесу та результатів навчання здобувачів освіти, а також, за потреби, надання їм підтримки в освітньому процесі. Отримання навчальних матеріалів, спілкування між суб'єктами дистанційного навчання забезпечується шляхом організації передачі відео, аудіо, графічної та текстової інформації.

Під час організації освітнього процесу шляхом використання дистанційних технологій для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами педагогічним працівникам насамперед треба розуміти особливості їх розвитку та поведінки, чи мають вони технічну можливість відвідувати онлайн-заняття. Це допоможе обрати оптимальне співвідношення відеоконференцій та матеріалу для самостійного опрацювання. Отже, враховуючи індивідуальні особливості здобувача освіти з особливими освітніми потребами та

наявні в нього технічні можливості (забезпечення), педагог розуміє, наприклад, що він матиме труднощі з прямим включенням, тож більшу увагу треба приділити підготовці матеріалів для самостійного опрацювання. Це дозволить їм переглядати матеріали та виконувати завдання у зручний для них час. Ще одним рішенням буде проведення уроків/занять онлайн з одночасним їх записом. Основна частина здобувачів освіти буде взаємодіяти з педагогічним працівником та зможе одразу з'ясувати незрозумілі для себе питання під час заняття, а записаний урок/заняття буде доступний здобувачам освіти з особливими освітніми потребами у будь-який час.

У процесі організації дистанційного навчання треба враховувати, що кожний здобувач освіти з особливими освітніми потребами потребує певного часу для адаптації: хтось адаптується одразу, а комусь потрібен деякий час на розуміння ситуації навколо. Головне бути до цього готовими, діяти і не здаватись і цілеспрямовано долати всі труднощі.

Отже під час організації дистанційного освітнього процесу, до якого будуть залучені діти з особливими освітніми потребами, педагогічні працівники повинні неухильно дотримуватися засад інклюзивного навчання, зокрема здобувачі освіти з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, мають бути рівноправними учасниками всіх освітніх заходів.

Поруч з цим, до процесу дистанційного навчання мають бути залучені всі члени команди психолого-педагогічного супроводу здобувача освіти з особливими освітніми потребами в закладі освіти, які дотичні до реалізації індивідуальної програми розвитку

дитини. Якісного та успішного перебігу навчання буде досягнуто лише тоді, коли три сторони освітнього процесу – вчитель, здобувачі освіти, батьки – будуть ефективно взаємодіяти та співпрацювати між собою.

Дистанційне навчання має майже такий комплекс заходів, як і денна форма навчання. Під час дистанційного навчання зміст освіти й кількість годин для його опанування не скорочується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах (з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я здобувачів освіти і вчителів, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії).

Синхронний режим – це пряме онлайн спілкування, здобувач освіти контактує через засоби зв'язку безпосередньо з учителем. Це може бути відео-, аудіо зв'язок, спілкування в чаті. Все, що дозволяє підтримати дітей. Навіть коли педагог надсилає смайлик, добрі слова, це сприяє розумінню здобувачем освіти з особливими освітніми потребами її залученості до спільного процесу.

Заняття у синхронному режимі важливі для здобувачів освіти, проте більше в соціально-психологічному аспекті ніж у навчальному. Тому їх кількість на день має бути принаймні вдвічі меншою, ніж під час дистанційного навчання в мирний час. Решту часу варто присвятити роботі в асинхронному режимі:

- спілкування у месенджерах;
- робота з онлайн-ресурсами (наприклад, «Всеукраїнська школа онлайн», «На урок» тощо);

- виконання дітьми вправ та завдань, що передбачають психологічне розвантаження, техніки врегулювання емоційного стану тощо.

Асинхронний режим має на меті самостійне (або за участю батьків) планування або планування за допомогою вчителя, гнучких та жорстких дедлайнів. Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами гнучкі дедлайни більш прийнятні: коли дитина не встигає, то додається час на доопрацювання.

Зв'язок може відбуватися через електронне листування, телевізійні уроки, створені вчителями блоги, сайти тощо.

Саме асинхронне дистанційне навчання дає можливість педагогам забезпечити диференціацію освітнього процесу, адже є здобувачі освіти, яким потрібно більше часу на опрацювання тієї чи іншої теми, здобувачі освіти з особливими освітніми потребами, які потребують індивідуального підходу, спеціальних форм і методів викладення навчального матеріалу, здобувачі освіти, які навчаються за індивідуальним навчальним планом.

Перевагою асинхронного дистанційного навчання є те, що його можна планувати з урахуванням наявних умов. Водночас варто зазначити, що найкращий результат досягається засобами змішаного навчання – коли педагог зустрічається зі здобувачами освіти в синхронні (наприклад на відеоконференції) і в той самий час застосовує асинхронне навчання.

Реалізація педагогічними працівниками інклюзивних класів завдань та цілей у дистанційному навчанні неможлива без ретельного аналізу індивідуальної програми розвитку дитини, календарно-тематичного планування, визначення теми для

вивчення у дистанційному режимі, розроблення тематичних онлайн завдань в межах встановленого навантаження. Організація дистанційного навчання здобувачів освіти за допомогою платформ та сервісів для дистанційного навчання відбувається відповідно до календарно-тематичного планування окремих предметів. За потреби – ущільнюється чи подовжується кількість годин на опанування поточних і наступних тем. З метою забезпечення відповідних результатів у роботі із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами та їхніми батьками (опікунами), педагогічним працівникам важливо орієнтуватися на чотири головні принципи дистанційного навчання.

Принцип індивідуального «диференційованого» підходу. Передбачає обов'язкове врахування індивідуальних особливостей та потреб кожного здобувача освіти.

Принцип пластичності. Запроваджує використання темпу навчання необхідного для здобувачів освіти на даний момент. Якщо один здобувач освіти з особливими освітніми потребами швидко адаптувався до онлайн-уроків, може висідіти їх, то іншому буде складно адаптуватися і він може не зрозуміти, що відбувається подальше навчання, і що на моніторі – це все живі люди, які його раніше бачили, яких він добре знає. Отже, треба враховувати темп кожного здобувача освіти.

Принцип інтерактивності. Усі здобувачі освіти мають навчатися разом, але за допомогою комп'ютерно-інформаційного середовища. Тобто здобувач освіти з особливими освітніми потребами має продовжити контактувати з друзями, однокласниками, учителем, асистентом вчителя. Робота з

сучасними гаджетами для дитини з особливими освітніми потребами може бути складною, тому батьки мають бути поруч задля підтримки та допомоги.

Принцип диференціації. Дистанційне навчання передбачає навчання з урахуванням можливостей кожного з учасників навчального процесу, тут застосовуються технології різнорівневого навчання. Вчителю треба орієнтуватися не тільки на сильних здобувачів освіти у класі, йому як фахівцю, потрібно знаходити варіанти навчити всіх здобувачів освіти, побудувати алгоритм, завдання, розробити план для кращого розуміння матеріалу з урахування потреб усіх здобувачів освіти. Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами дуже важливо, коли є конкретизація, коли все передбачено, коли вони знають чітко та розуміють, що від них вимагають

Для організації та впровадження дистанційного навчання – проведення онлайн-уроків, корекційно-розвивальних занять, реалізації індивідуального плану, індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, надання рекомендацій батькам та перевірки виконаних завдань педагогічні працівники (вчителі, асистенти вчителів, вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди) можуть використовувати різні засоби комунікації:

- розміщення завдань та рекомендацій на сайті закладу;
- створення груп з батьками, здобувачами освіти в соціальних мережах (Viber, WhatsApp, Telegram тощо);
- використання електронних платформ (ZOOM, TEAMS, Google Classroom тощо);

- проведення онлайн-конференцій;
- спілкування в телефонному режимі;
- листування через електронну пошту.

Налагоджені алгоритми під час дистанційного навчання зменшують кількість уточнень та заощадають час, адже, якщо педагогічний працівник щоразу викладає навчальні матеріали в групі класу на певній платформі, питання, то питання де їх шукати не виникне. Також украй важливо зрозуміло викладати не лише матеріал для опрацювання, а й домашні завдання.

Особлива увага приділяється зворотному зв'язку, адже персональний зворотний зв'язок, для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами це дуже важливо. Зверніть увагу на форму: вона може бути письмовою, у вигляді смайликів, але краще сприймаються короткі відео. Зворотний зв'язок має бути конкретним, прозорим і чітким. Він має спричинити зміни в поведінці, але не через страх, а тому, що здобувач освіти зрозумів помилку й хоче її виправити.

Починати потрібно з хорошого – це заспокоює здобувача освіти, і вона сприймає інформацію. Дайте корисні поради: «Наступного разу треба звернути увагу на...». Важливо, щоб це звучало позитивно. Якщо ви не даєте поради – здобувач освіти не буде бачити, куди йому далі розвиватися. Наступним кроком – мотивуйте до подальших дій і розвитку. Усі компоненти мають бути приблизно однакові за обсягом.

Ще один аспект ефективного співробітництва – це його регулярність. Зворотний зв'язок не може бути час від часу, він має бути постійним і послідовним. Саме так ми можемо дійсно чогось

навчити дітей, особливо коли це стосується здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Діяльність здобувача освіти з особливими освітніми потребами оцінюється не лише з позиції набутих знань, а насамперед – з позиції прогресивного розвитку.

Для успішної реалізації дистанційного навчання надзвичайно важливими є:

- залучення батьків до консультування щодо особливостей організації процесу дистанційного навчання;
- повторення та актуалізація раніше вивченого матеріалу;
- урахування індивідуальної працездатності здобувача освіти відповідно до стану її здоров'я;
- моніторинг динаміки втомлюваності;
- дотримання режиму дня, заснованого на наукових рекомендаціях;
- спокій, впевненість і позитивні емоції педагогічних працівників та батьків.

Для організації дистанційного навчання варто використовувати:

- навчальну та методичну літературу для навчання дітей з особливими освітніми потребами, зазначену в «Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України», розміщеному на офіційних сайтах МОН України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»;

- різні освітні веб ресурси та онлайн-платформи, мультимедійні матеріали, навчальні відеофільми, відео- та аудіозаписи лекцій, семінарів тощо, інтерактивні вправи та ін.

Для онлайн-навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами набуває особливого значення відео із субтитрами. YouTube – один з найпопулярніших сайтів для пошуку навчальних відео, але там не всі відео мають якісні субтитри, а деякі не мають узагалі, тому варто шукати навчальні відео й на інших ресурсах. Наприклад, на TED. Безкоштовно створити субтитри для власного відео можна на сайті Amara.

Діти початкової ланки люблять ігри-змагання, тому вам стануть у нагоді такі сервіси, як Kahoot і ClassDojo. Робота з ними дуже подобається дітям і піднімає рівень активації уваги, але щодня використовувати їх не треба.

Поточне та тематичне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти проводиться дистанційно, але кількість робіт, які вони виконують для такого оцінювання (з фіксацією оцінки у класному журналі), не повинна бути надмірною і спричиняти їх перевантаження.

Завдання для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами потрібно добирати відповідно до їх індивідуальних особливостей, ураховуючи особливість освітніх потреб – згідно з індивідуальною програмою розвитку, звертати увагу на обсяг і складність запропонованих вправ. З огляду на те, що діти з особливими освітніми потребами потребують додаткової підтримки та створення спеціального середовища, дуже важливо активно залучати до процесу батьків, яким педагоги повинні надати

рекомендації, щодо використання спеціальних засобів, форм і методів виконання тих чи інших завдань.

Самостійне вивчення навчального матеріалу ґрунтується на використанні навчальних матеріалів, які здобувачі освіти отримують через інтернет від педагога.

Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами з метою перевірки рівня засвоєння навчальної інформації доречно проводити тести через Quizlet, Google Forms, Kahoot, Pear Deck.

Для здобувачів освіти з вищим рівнем потенційних можливостей щодо засвоєння знань доцільно розробити презентації з роз'ясненням алгоритму виконання різних видів робіт; записати власні, адаптувати та модифікувати наявні відеоуроки; розробити завдання творчого характеру з урахуванням інтересів та можливостей дітей та технічного забезпечення (можна запропонувати теми рефератів, проектної та дослідної діяльності).

Для здобувачів освіти з нижчими потенційними можливостями, які потребують постійного супроводу дорослого, доречно розробити відеоуроки, завдання на підтримання, збереження, закріплення набутих умінь, навичок та завдання розвивального характеру.

Особливі вимоги висуваються до оформлення та доступності формату документів:

- Використовуйте доступну графіку та давайте текстові описи до нетекстових елементів.
- Діаграми та фотографії – важливий навчальний матеріал, якщо їх правильно використовувати.

- Документи повинні мати прямі та просто структуровані речення, списки, короткі абзаци, добре організований контент та ієрархічні заголовки.

- Ієрархічні заголовки дуже корисні для всіх здобувачів освіти, оскільки вони дають когнітивну (пізнавальну) мапу за задалегідь організованою структурою. Вони полегшують навчання.

- Переконайтеся, що обраний шрифт легко сприймається і його розмір можна змінювати без проблем.

Давайте розглянемо деякі з варіантів організації онлайн навчання протягом 30 хвилин:

1. Учитель пропонує скрінкаст на 5 хвилин (трансляція того, що відбувається на екрані пристрою учителя) + 25 хвилин відповідає на запитання в режимі чату або відеоконференції.

2. 15 хвилин відеоконференція із завданням + 15 хвилин самостійної роботи.

3. 10 хвилин самостійного читання уривку тексту (наприклад, параграфа), а потім 20 хвилин запитань в організованому середовищі.

4. 30 хвилин – аналіз теми, робіт здобувачів освіти у відеоконференції.

5. 8 хвилин – тематичне відео на YouTube + 22 хвилини виконання завдання із зворотним зв'язком.

6. Дві 10-хвилинні вправи + 10 хвилин узагальнення.

Ключовим у процесі підготовки заняття є визначення його цілей та мети (що здобувачі освіти мають знати на кінець уроку) і визначити альтернативні способи їх досягнення.

Важлива роль в організації дистанційного навчання належить асистенту вчителя, який:

- організовує спільно з учителем/ями освітній процес з використанням технологій дистанційного навчання;
- забезпечує комунікацію закладу освіти та батьків (інших законних представників здобувача освіти) з метою організації навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- координує дистанційне навчання з батьками (іншими законними представниками) здобувача освіти, зокрема завчасно попереджає про зміни розкладу, необхідні навчально-дидактичні матеріали тощо;
- здійснює підготовку матеріалів для дистанційного навчання для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, зокрема консультує батьків щодо їх використання;
- забезпечує підготовку індивідуальних завдань та адаптацію їх до використання в умовах дистанційного навчання;
- забезпечує індивідуалізацію технологій дистанційного навчання з урахуванням особливих освітніх потреб, зокрема обирає відповідні інструменти, консультує батьків щодо технічних особливостей їх використання зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами;
- асистує вчителю під час проведення дистанційних занять, наприклад: допомагає вчителю під час поділу здобувачів освіти на пари та групи в ZOOM-конференціях, може приєднатися до будь-якої пари/групи в будь-який момент, допомагати та виправляти помилки, слідкувати за піднесенням рук здобувачів освіти;

- надає здобувачу освіти та його батькам (іншим законним представникам) рекомендації щодо дотримання норм під час користування комп'ютерною технікою.

Якщо асистент учителя в процесі дистанційного навчання помічає психотравмуючі сімейні ситуації, нервозність батьків, систематичне невиконання з дітьми завдань, надмірну вимогливість до дитини або надмірну опіку тощо, він повинен повідомити про це вчителя, практичного психолога та керівника закладу освіти.

Проведення корекційно-розвивальних занять шляхом використання технологій дистанційного навчання здійснюється за погодженням з одним з батьків згідно з індивідуальною програмою розвитку з урахуванням індивідуальних потреб і потенційних можливостей здобувача освіти з особливими освітніми потребами та за наказом керівника закладу.

Графік проведення корекційно-розвивальних занять з використанням технологій дистанційного навчання затверджує керівник закладу освіти. Основною метою таких занять є збереження досягнутих раніше результатів корекційно-розвивальної роботи, тому доречно розробити завдання на підтримання, збереження, закріплення набутих умінь, навичок та завдання розвивального характеру, а також надати рекомендації батькам щодо підтримки дитини та надання допомоги у виконанні цих завдань. Оплата за проведені дистанційно на умовах цивільно-правових договорів корекційно-розвивальні заняття здійснюється в разі наявності підписаного акту виконаних робіт. Факт надання психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг шляхом використання дистанційних технологій в умовах карантину

можуть підтвердити батьки дитини з особливими освітніми потребами.

Незважаючи на те, що на сьогодні ІРЦ працюють над визначенням рівнів підтримки ми вважаємо за потрібне озвучити деякі поради щодо організації дистанційного навчання за нозологічним принципом які розширюють методичний потенціал педагогічних працівників і в роботі з іншими здобувачами освіти. Так у процесі організації дистанційного навчання для здобувачів освіти з порушеннями зору слід пам'ятати, що втрачена функція компенсується за допомогою активної діяльності збережених аналізаторів – слухового, тактильного, смакового. Тому організація навчання даної категорії дітей потребує максимального використання збережених аналізаторів.

- адаптація змісту навчання залежно від способу сприймання (збільшення шрифту та контрастності, схематизація зображень, використання шрифту Брайля (за наявності відповідних технічних засобів), освітлення тощо);

- зменшення часу зорового навантаження, заміна відео інформації тактильною інформацією;

- використання альтернативного зоровому сприймання (дотикове обстеження, слухове сприймання тощо);

- додаткове стимулювання активності та самостійності здобувача освіти;

- під час пояснення навчального матеріалу необхідно максимально використовувати приклади реального життя та конкретний матеріал, які допоможуть встановити зв'язки між абстрактними поняттями і досвідом здобувача освіти;

- формувати уявлення, використовуючи реалістичні зображення, реальні моделі, схеми, таблиці та ін.;

- орієнтувати здобувача освіти на пошук додаткової інформації про незрозумілі, нові об'єкти;

- плануючи виклад навчального матеріалу, потрібно передбачити, який практичний матеріал може знадобитися здобувачу освіти під час виконання завдань;

- виклад нового матеріалу слід узгоджувати з наявним досвідом і знаннями здобувача освіти;

- тексти для читання, великі за обсягом, здобувачу освіти може прочитати дорослий чи дати його в аудіо записі, дозволяючи пропустити частину тексту, якщо це не вплине на його розуміння та виконання завдань;

- розвивати загальну та дрібну моторику шляхом виконання вправ на розвиток координації, рівноваги, витривалості. Слід пам'ятати, що здобувачу освіти з порушенням зору недостатньо продемонструвати виконання вправи чи надати словесну інструкцію, слід виконати рух разом з нею, безпосередньо керуючи рухами тіла чи рук;

- для певних завдань, пов'язаних із читанням, записуванням, давати більше часу для їх виконання;

- для позначення текстів для читання варто використати кольорові позначення, обводити текст контуром;

- збільшувати контрастність (жирність) друкованої інформації, міжрядковий інтервал. Чорно-білий або чорно-жовтий контраст забезпечують найкраще зорове сприймання. Добре сприймаються дітьми насичений синій, зелений чи фіолетовий

колір на світло-жовтому тлі, варто уникати червоного кольору (при певних порушеннях зору цей колір не сприймається);

Якщо розглядати організацію дистанційного навчання здобувачів освіти з порушеннями слуху то можна зазначити наступне:

- мотивувати здобувача освіти до навчальної діяльності потрібно за допомогою ситуації успіху, з опорою на його досвід та інтереси;

- надавати роз'яснення абстрактним поняттями, пов'язувати їх з власним досвідом здобувача освіти;

- заохочувати незалежність та самостійність здобувача освіти;

- зважати на миттєвість сприймання значно меншої кількості інформації, порівняно з однолітками без порушень слуху (як через слуховий, так і зоровий канал);

- чергувати навантаження на слуховий та зоровий аналізатор для зменшення втомлюваності й відволікання;

- надавати час для закінчення однієї навчальної дії й переходу до іншої;

- надавати час для запам'ятовування та уточнення навчального матеріалу;

- використовувати наочність, зокрема фільми та відео із субтитрами;

- використовувати покрокові або візуальні інструкції на підкріплення усного мовлення;

- адаптувати/модифікувати процес та результат діяльності відповідно до освітніх потреб здобувача освіти;

- використовувати відеоальбоми та таблиці для розвитку мовлення, картки з ілюстраціями словесною та жестовою мовами, дидактичні ігри (малюнки для складання задач, набір текстів тощо.

Організація дистанційного навчання дітей з порушеннями мовлення вимагає фокусування уваги педагогічних працівників на формуванні вміння дитини сприймати, зосереджувати увагу, запам'ятовувати і контролювати себе, а саме:

- уважно проаналізувати інструкцію до завдання на предмет наявності складних для сприймання слів (як з точки зору розуміння їх значення, так і з точки зору звукової структури слів, оскільки довгі слова з декількома збігами приголосних є складними для сприймання) і вдосконалити її так, щоб здобувач освіти їх зрозумів;

- перевірити доступність змісту завдання з огляду на особливості мовлення здобувача освіти: наприклад, дитина ще не готова вставити певні слова, які містять «проблемні» звуки у передбачені завданням місця з опорою лише на власні уявлення, тоді завдання педагогічного працівника полягає у тому, щоб забезпечити необхідну опору у вигляді надрукованих слів або картинок, які відповідають потрібним для успішного виконання завдання словам);

- визначити прийнятний для дитини обсяг завдання, обрати правильний темп його виконання (наприклад, дати змогу витратити стільки часу, скільки необхідно для правильного виконання завдання);

- передбачити необхідні «опори» (картинки, додатковий друкований матеріал, алгоритм виконання завдань, (прямі, опосередковані, навідні запитання);

- скорочувати текст для читання; використовувати спрощений або альтернативний текст, адаптовані навчальні тексти надруковані великим шрифтом;

- навчальні завдання мають бути короткими, зрозумілими за змістом.

Що стосується організації дистанційного навчання здобувачів з порушеннями опорно-рухового апарату, варто пам'ятати, що форму, обсяг, структуру, зміст завдань педагогічні працівники обирають на власний розсуд використовуючи різноманітні методи і прийоми навчання та враховуючи його особливості. Адже у цієї когорти здобувачів освіти провідним порушенням є недорозвиток, порушення або втрата рухових функцій. Домінуючим серед цих розладів є церебральний параліч (близько 90 %). Крім рухових розладів, у дітей із вадами опорно-рухового апарату можуть відзначатися порушення інтелектуального розвитку, спостерігатися розлади емоційно-вольової сфери. Тому під час організації дистанційної навчальної діяльності таких здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату важливого значення має створення таких умов, які б дали змогу опанувати знання з опорою на збережені функції організму:

- модифікація змісту навчальних завдань до особливих освітніх потреб здобувача освіти, що полягає у зменшенні обсягу та спрощенні характеру матеріалу, спрощенні складного матеріалу;

- використання наочності у процесі навчання. Наочність має бути конкретною, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання об'єктів;

- повторюваність у навчанні; доцільно використовувати варіативність засобів та методів повторення для запам'ятовування матеріалу;

- позитивне оцінювання навіть найменших успіхів;

- чіткий виклад та уточнення навчального завдання, використовувати розвиваючі ігри тощо;

- заохочення здобувача освіти до опису, уточнення виконання нового завдання;

- вибору (з боку батьків та здобувача освіти) і рекомендації (з боку педагогічних працівників) найзручнішого засобу для фіксації навчальної інформації (наприклад, аркуші у клітинку краще використати навіть під час виконання завдань з української мови);

- передбачення оптимального навантаження письмовими роботами з урахуванням порушень загальної та дрібної моторики пальців рук;

- передбачення варіативності письмових робіт – не лише самостійне письмо, а й роздаткові картки з друкованою основою;

- збільшення часу на виконання письмових завдань.

У разі наявності порушень зорово-просторової координації варто використовувати такі прийоми:

- спеціально вказати (різні позначення) рядок і місце, де потрібно починати писати, малювати;

- позначати відстань між рядками чи частинами завдання;

- під час виконання арифметичних дій у стовпчик можна розфарбувати клітинки олівцем, наприклад, сотні – зеленим, десятки – синім, одиниці – червоним;

- використовувати перфокарти;

- під час читання використовувати спеціальні закладки з прорізами для фіксування слова, словосполучення чи речення.

Наявність у класі здобувача освіти порушенням інтелектуального розвитку широкого залучення батьків до процесу дистанційного навчання., адже у дитини спостерігаються низький рівень активності та пізнання; її безпосередні потреби та емоційні прояви не підпорядковуються мисленню, а й, відтак – не усвідомлюються і не контролюються самою дитиною. Недостатній розвиток мислення, його критичності обмежує можливість дітей аналізувати свою поведінку. У багатьох із них порушується фізичний розвиток, виникають труднощі артикуляції, рухової моторики, порушується нормальний розвиток пізнавальних, психічних процесів, погіршується сприймання, пам'ять, словесно-логічне мислення.

Таким чином, саме розвиток когнітивної сфери здобувачів освіти з порушеннями інтелектуального розвитку потребує пильної уваги з боку педагогічних працівників. Так розвиток сприймання потребує: поділу складного матеріалу на частини; збільшення часу для усвідомлення завдання; уповільнення темпу викладу матеріалу; використання наочності, активізації знань здобувачів освіти з метою використання їх власного досвіду; порівняння сприйнятого зі зразком.

Розвиток уваги значно поліпшується за умови: допомоги у перевірці правильності виконаних дій; формуванні навичок самоконтролю; навчання вмінню порівнювати свої роботи зі зразком.

Розвиток пам'яті забезпечується: мінімальною кількістю нових термінів, понять на одному занятті; поділом матеріалу на частини; повторенням матеріалу; закріпленням вивченого матеріалу з опорою на наочність, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування.

Отже ефективна організація дистанційного навчання здобувачів освіти з інтелектуальними порушеннями неможлива без:

- зменшення обсягу матеріалу, спрощення інформації для засвоєння;

- навчання застосовувати знання на практиці;

- уповільненість та повторюваність процесу навчання; надається більше часу для обдумування відповіді та запису;

- поділу складних тем на частини;

- поступового формування вміння порівнювати, використовувати план, інструкцію, схеми тощо;

- формування вмінь виділяти різні аспекти предметів і явищ;

- навчання міркувати вголос про способи та послідовність виконання завдань;

- варіативність засобів та методів повторення для запам'ятовування матеріалу;

- використання спеціального обладнання (спеціальні підручники, площинні моделі, об'ємні муляжі, розвиваючі ігри тощо).

Здобувачі освіти з розладами аутистичного спектра на сьогодні є найбільш чисельною та різноманітною групою серед здобувачів освіти. Особливості проявів, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при розладах аутистичного спектру

можуть бути у різноманітних комбінаціях, а порушення можуть мати різні ступені тяжкості (від цілковитого занурення у власний світ та відсторонення від оточення до мінімальних аутистичних проявів, таких як: захоплення винятково власними інтересами та значні труднощі під час спілкування, взаємодії з людьми). Головна особливість інтелектуального розвитку дітей з розладами аутистичного спектру – це здатність виконувати завдання абстрактного характеру і нездатність виконати завдання аналогічної складності з конкретним змістом. Тому під час організації дистанційного навчання слід визначити перешкоди, які заважають здобувачу освіти адаптуватися до освітнього процесу та з'ясувати характерні для нього «бар'єри навчання».

Найважливішим елементом організаційних питань навчання є розклад, який оформлюється як серія картинок, фотографій, піктограм (з написами або без них). Форматом розкладу може бути альбом або папка з файлами, де розміщено у певній послідовності малюнки, фотографії, піктограми або надписи. Наступним кроком є візуалізація правил, зокрема, правил, що пов'язані з вимогами до здобувача освіти в закладі освіти і під час занять. Одні з перших правил, яким треба навчити дитину, – «Стоп», «Спочатку – потім», «Твоя черга – моя черга». При цьому слід враховувати:

- правил має бути не більше п'яти, водночас вони мають бути конкретними, простими, однозначними;

- правила мають бути привабливими (можливо, з гумором, у вигляді віршу тощо);

- правила мають бути змінними, враховувати актуальність розвитку конкретних здобувачів освіти та усього класного

колективу. При роботі у дистанційному форматі зі здобувачами освіти з розладами аутистичного спектру набуває нового забарвлення надання консультацій і зразків виконання будь-яких завдань батькам, які здобувач освіти вважає занадто важкими для себе. Поступове збільшення кількості завдань, які потрібно виконати. Використання візуальних засобів, презентацій предметів. Сприяння соціальному розвитку і розвитку мовлення.

Здобувачі освіти з когнітивними порушеннями в процесі дистанційного навчання потребують найменше уваги серед інших категорій дітей, адже їм притаманні незначні без ускладнень недоліки інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, що виявляються у зниженні навчально-пізнавальної діяльності та соціальної адаптації в цілому. Такий стан визначається як порушення темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають від усталених психологічних норм даного віку. Якщо по закінченні молодшого шкільного віку залишаються ознаки недорозвитку психічних функцій, то йдеться про конституціональний інфантилізм чи інтелектуальні порушення.

Тому навчальні завдання мають бути спрямовані на розвиток всіх видів сприймання, особливо зорового та слухового, на базі яких розвиваються вищі психічні функції; під час навчання необхідно розвивати працездатність, уміння зосереджувати увагу та цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати; доцільно розвивати навчальну мотивацію, бажання

вчитися, віру дитини у власні можливості; розвивати пізнавальну діяльність.

Водночас, існує потреба спеціально навчати їх розрізняти і називати колір, форму, розмір предметів, їх розташування у просторі, застосовувати ці знання практично; виділяти та пояснювати просторові відношення між предметами, використовувати це у практичній діяльності; формувати вміння орієнтуватися в сторонах предметів, які знаходяться перед дитиною – визначати орієнтири на аркуші паперу, в альбомі; вміти знаходити верх і низ, правий і лівий бік тощо. Адже розуміння просторових відношень впливає і на мовленнєвий розвиток здобувача освіти; формувати вміння працювати за інструкцією, послідовно виконувати завдання. Таку роботу можна проводити під час конструювання, малювання, ліпленням. Виготовлення навіть простих фігурок з пластиліну чи глини потребує узгодження рухів і актів сприймання, аналізу зразка за різними ознаками та відтворення цих ознак у виробі. Крім того, робота з пластичним матеріалом розвиває дрібні рухи кисті руки, що позитивно впливає на інтелектуальний розвиток.

З метою запобігання втомлюваності здобувача освіти з когнітивними порушеннями під час дистанційного освітнього процесу слід змінювати види діяльності, використовувати у процесі викладу матеріалу цікаві факти, приклади, організовувати руханки; акцентувати увагу на розвиток спостережливості, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватись ними; виявляти прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення, аби не допустити посилення відставання від інших

здобувачів освіти; стимулювати активність під час занять, підтримувати навіть незначні успіхи; враховувати труднощі запам'ятовування.

У процесі виконання практичних завдань додатково пояснювати навчальний матеріал, надавати можливість виконувати завдання у повільному темпі, ставити додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі здобувачам освіти приклади; використовувати поетапну інструкцію, додавати письмові інструкції до завдання, формувати вміння планувати свою діяльність, словесно звітувати, поступово підвищувати темп роботи здобувача освіти; адаптувати завдання з урахуванням ситуації розвитку.

Окремою проблемою в процесі організації дистанційного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами є налагодження комунікації з батьками в період кризових викликів. Адже їх роль у забезпеченні якості надання освітніх послуг в цей період суттєво зростає. Зокрема, саме на батьків лягає відповідальність щодо забезпечення дитини комфортним та зручним робочим місцем, персональними технічними засобами навчання – комп'ютером чи ноутбуком, доступом в Інтернет.

Особливо важливою є роль батьків в організації дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Варто враховувати, що батьки в процесі інклюзивного навчання є повноправними членами команди психолого-педагогічного супроводу та відповідно до законодавства несуть відповідальність за створення умов для навчання, виховання та розвитку дитини. З огляду на те, що діти з особливими освітніми потребами

потребують додаткової підтримки та створення спеціального середовища, дуже важливо залучати до процесу батьків. Батьки – партнери під час організації дистанційного навчання.

Перед тим як починати заняття, треба виділити час на роботу з батьками:

- надати рекомендації щодо використання спеціальних засобів, форм і методів виконання тих чи інших завдань;
- заздалегідь надіслати перелік матеріалів, які знадобляться для заняття (з'ясувати в батьків, чи в них є матеріали, які планується використати під час заняття. Якщо немає, треба передати ці матеріали або пояснити, як зробити їх власноруч);
- пояснити батькам, як виконувати вправи та як правильно допомагати дитині.

Варто роз'яснити батькам, що їх участь під час відеоуроків буває різною, і як саме вони мають себе поводити:

Пасивна. Коли дитина не може рухати руками, а завдання бувають такими, щоб дати їй можливість потримати ручку і намалювати або щось обвести. Тоді батьки мають взяти руки дитини у свої, вкласти ручку і разом виконати вправу.

Часткова. Коли під час того ж завдання треба вкласти ручку до руки дитини, а вона вже сама зможе виконати вправу.

Непомітна. Коли дитина може виконати завдання самостійно.

З метою вдосконалення освітнього процесу в режимі онлайн бажано підтримувати з батьками зворотний зв'язок. Наприклад, можна зробити опитування у Google-формах, за допомогою сервісів Mentimeter, Poll Everywhere, SurveyMonkey із запитаннями, що

покращити та змінити, що викликало труднощі, на що треба звернути увагу, що сподобалось, а що ні.

Якщо батьки під час організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання не виконують свої обов'язки щодо забезпечення здобуття дитиною освіти, зокрема не забезпечують участь дитини в освітньому процесі протягом 10 робочих днів підряд з невідомих причин, заклад освіти інформує про це відповідну службу у справах дітей.

Окрім забезпечення дистанційного/онлайн навчання здобувачів освіти з ООП, питання вирішення труднощів, з якими стикаються педагоги в очній/офлайн формі навчання, постають не менш гостро. Пошук засобів ефективності очного/офлайн та дистанційного/онлайн навчання одне з них. За допомогою універсального дизайну навчальних матеріалів, коли навчальна інформація подається у максимально придатному вигляді для усіх учасників процесу, це стало можливим.

2.2. Використання інформаційно-комунікаційних технологій

в навчання дітей з особливими освітніми потребами

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій – це важлива складова організації дистанційного навчання, яке активно впроваджується з 2020 року і удосконалюється педагогічними працівниками щодня. Проте співпраця з дитиною, яка має особливі освітні потреби, вимагає врахування форми порушення дитини, перегляду Індивідуальної програми її розвитку, налагодження

зворотного зв'язку з батьками, залучення команди, а також особистих зусиль, майстерності та є серйозним викликом як для фахівців, так і для самого здобувача освіти дитини.

Але класичні принципи навчання залишаються актуальними:

- інтерактивність, за якої усі учасники освітнього процесу зберігають систематичні контакти;
- диференціація, коли використовуються технології різнорівневого навчання;
- індивідуальний підхід, який враховує форму порушень і можливості спілкування;
- пластичність, де навчання відбувається в необхідному для дитини темпі.

Кількість віртуальних освітніх платформ, цифрових інструментів та електронних ресурсів для навчання щодня збільшується, а отже істотно полегшується доступ до освітнього процесу і здобувачів освіти з особливими потребами. З'являються нові можливості комунікації, розвитку здібностей і партнерської взаємодії. Таким чином досягається мета цифрової трансформації – підвищується якість освіти.

Компетентність педагогічного працівника та його асистента надзвичайно важлива і складається з певних компонентів:

- володіння базовими навичками користування ПК, навичками роботи в програмах Power Point, Paint, Word, Excel тощо;
- володіння навичками роботи з сервісами для створення відеоконференцій (Zoom, Google Meet тощо);
- навички роботи з інструментами управління проектами та документами, що є у спільному доступі для використання під час

навчальної діяльності, організації роботи, комунікації з колегами та батьками здобувачів освіти;

- навички роботи з онлайн-дошками та платформами для дистанційного навчання Google Classroom, ClassDojo та ін.;
- навички роботи з різноманітними інструментами дистанційного навчання: гейміфікований платформами, онлайн-іграми, авторськими іграми, конструкторами та генераторами завдань, сервісами для створення інтерактивних презентацій, рандомайзерами та таймерами, зручними скріншотами, різноманітними застосунками тощо;
- розуміння специфіки та структури дистанційного уроку;
- розуміння різниці між дистанційним навчанням, яке передбачає супровід здобувача освіти за допомогою широкого спектру технологічних можливостей, та дистанційною формою навчання, яке наслідує прийоми наочного навчання, синхронізм та асинхронізм дистанційним навчанням та вміння застосовувати інструменти дистанційки для асинхронного навчання.

Серед засобів навчання визначено ряд ефективних технічних засобів, що використовуються у компенсаційних, комунікаційних і дидактичних цілях. Серед них визначені ті, які компенсують деякі природні функції організму дитини. Можливості сучасних платформ Microsoft, Google, Facebook та Youtube дозволяють покращити виконання освітніх завдань через налаштування клавіш швидкого доступу, віртуальної клавіатури, функцій прогнозування слів, звукових сигналів або екранних індикаторів. Також незаперечний потенціал месенджерів, соціальних мереж та електронної пошти як найбільш сучасних і адаптованих

комунікаторів для забезпечення навчально-виховних потреб здобувачів освіти. Програми миттєвого обміну повідомленнями Viber і Facebook є найбільш розповсюдженими засобами комунікації в Україні, які у своєму арсеналі мають функцію голосового та відео дзвінка, а їх інтерфейс адаптований до максимального зчитування екрану, що дозволяє створити конструктивний діалог між учителями, батьками та здобувачами освіти.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у дидактичних цілях представлено на практиці багатьох сервісів, де наведено приклади розробок завдань для здобувачів освіти з порушеннями інтелектуального розвитку, з аутичним спектром, з порушеннями зору чи слуху та ін.. Така організація освітнього процесу дозволяє здійснювати корекційно-розвивальну роботу, під час якої активізується сприйняття, увага, покращується запам'ятовування, стимулюється та посилюється мотивація до навчальної діяльності у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в єдності трьох її аспектів у компенсаційних, комунікаційних та дидактичних цілях дозволяє коригувати освітню програму й ефективно сприяти розвитку здобувачів освіти з урахуванням індивідуальних особливостей.

Серед найпопулярніших платформ для дистанційного навчання деякі виокремлюються і користуються особливим попитом у освітян. Наприклад, платформа Міністерства освіти та науки України спільно з Українським інститутом розвитку освіти та Міністерством цифрової трансформації України з метою

забезпечення рівного доступу до якісних освітніх послуг здобувачів освіти 5-11 класів запустили платформу для дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн» (E-SCHOOL.net.ua), яка є сучасним онлайн-ресурсом для змішаного та дистанційного навчання здобувачів освіти середньої та старшої освітньої ланки з матеріалами, що пройшли експертизу та відповідають державним освітнім стандартам і забезпечують здобувачів освіти відео поясненнями, конспектами, тестами та можливістю відслідковувати свій навчальний прогрес, а вчителів – необхідними методичними рекомендаціями та прикладами застосування сучасних освітніх технологій. Наразі контент платформи постійно вдосконалюється та розширюється.

Платформа Moodle (<https://bit.ly/3aEYKMK>), яка є безкоштовною відкритою платформою управління дистанційним навчанням і дозволяє використовувати широкий набір інструментів. Зокрема, подавати матеріал у різних форматах: текст, презентація чи відеоматеріал. За допомогою Moodle можна здійснювати тестування та опитування школярів. Здобувачі освіти мають змогу виконувати завдання і прикріпляти відповідні файли. Крім того, система має широкий спектр інструментів. Наприклад, форми завдань, журнал оцінювання, календар подій тощо.

Наступна платформа Google Classroom (<https://bit.ly/3aBRzVD>) - це сервіс, що пов'язує Google docs з Google drive і Gmail та дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео, текстову і графічну інформацію. Учитель має змогу проводити опитування, тестування, переглядати результати, застосовувати різні форми оцінювання і організовувати

ефективне спілкування зі здобувачами освіти. Платформа дозволяє організовувати групи і працювати разом. Також можна збирати відповіді та автоматично їх перевіряти.

Ще одна платформа ClassDojo (<https://youtu.be/5hOLerjJSJQ>). Це простий інструмент оцінювання роботи класу. Педагог створює доступ здобувачам освіти, де є можливість спілкуватися на сторінці класу, отримувати завдання, відповідати і бути оціненому.

Classtime (<https://bit.ly/2YheyjT>) призначена для створення інтерактивних додатків. Дозволяє вести аналітику освітнього процесу і реалізовувати стратегію індивідуального підходу, має бібліотеку ресурсів, тощо.

А цей ресурс дозволяє створювати інтерактивні вправи LearningApps.org (<https://bit.ly/317Lehr>). Даний конструктор призначений для розробки, зберігання та використання інтерактивних завдань з різних предметів.

Аналізуючи найпопулярніші платформи навчання, зрозуміло, що таких багато, проте найважливішими залишаються критерії вибору освітніх платформ, а саме:

1. Відповідність поставленим методичним цілям.
2. Зрозумілий інтерфейс.
3. Адаптивність.

Обираючи певний електронний ресурс, треба враховувати переваги, які він надає здобувачу освіти з особливими освітніми потребами. Наприклад, якщо це електронний підручник, то які існують можливості адаптації чи модифікації даного ресурсу. Оскільки вже існує чимало освітніх програм, де вже є корекційні завдання, різні заняття, відео уроки. Зокрема, у навчально-

методичному комплексі «Spark» з англійської мови можна побачити переваги, якими можна користуватися у процесі дистанційного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

«Spark» (i-eBook) – це унікальний електронний підручник, який встановлюється на робочий комп'ютер через інтернет і містить навчальні текстові, аудіо, відео та ігрові матеріали. Вправи підручника виконуються як у зошиті, так і на комп'ютері, де під час виконання вправ здобувач освіти, вчитель, а також батьки, які допомагають дитині вдома, бачать помилки, але мають можливість виконувати вправу необхідну кількість разів до успішного засвоєння матеріалу. Також підручник включає додаткові матеріали з граматики: теорія, озвучені приклади, вправи, граматичні ігри тощо. Звісно до електронного підручника є паперові робочий і граматичний зошити з аудіо диском додаткових завдань, які не включені в електронну версію підручника Також підручник містить багато додаткових розділів. Зокрема, лексичні ігри, вікторини, відео та аудіо матеріали, словник, додаткове читання, вірші та пісні тощо.

Перевага даного електронного ресурсу є міжпредметний зв'язок. В кожному модулі є основна тема, яка доповнюється інформацією з різних шкільних предметів (літератури, історії, інформатики, географії, біології, математики, фізкультури, музики, образотворчого мистецтва тощо). В підручнику вбудовані програми малювання, друкування, відтворення звуків, перегляду відео, ігрові вправи тощо.

Найбільш значущим для навчання особливих дітей за цим підручником є вбудовані функції, що збільшують текст для дітей з порушеннями зору, озвучується друкований матеріал, наявні

субтитри для дітей з порушеннями слуху і кращого розуміння змісту, можливість дистанційно працювати за цією програмою з будь-якого місця за наявності встановленої програми, можливість опрацьовувати матеріал у будь-який зручний для дитини час. Навчатися за цим електронним підручником можна здобувачеві освіти, пройшовши попередній тест для визначення рівня знань. Також вчитель або асистент вчителя має можливість легко адаптувати і модифікувати матеріал для навчання відповідно до потреб дитини. У разі необхідності добирати відповідний можливостям дитини матеріал, збільшуючи час на його вивчення та засвоєння, застосовуючи різні форми, різні технології та прийоми. За необхідності скорочувати зміст навчального матеріалу, коригувати завдання або визначати зміст, який дитина може опанувати.

Ми перейшли у цифровий вимір і для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами – це реальний помічник у реалізації себе і своїх потреб у навчанні. Використання потенціалу інформаційних технологій та електронних ресурсів як засобів навчання, так і способу оволодіння ними на належному рівні, стає одним з найважливіших завдань сучасної освіти. Безліч ресурсів, якими спочатку мають оволодіти педагоги, щоб на належному рівні подати дітям. Основне продовжувати свій пошук цікавих ресурсів, враховувати особливості кожної дитини, яку ми навчаємо і надавати їй можливість успішно розвиватися.

З метою підтримки освітнього процесу у 2022/2023 навчальному році за різними формами навчання Міністерством освіти і науки у співпраці з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в

Україні та Першою леді України започаткована ініціатива “Спільно до навчання”, яка спрямована допомогти дітям налаштуватися на освітній процес і поліпшити їхнє фізичне та психічне здоров'я, а також підтримати школи, освітян, батьків та дітей залежно від формату навчання. Зокрема тих, хто планує офлайн навчання і для тих, хто продовжить навчатися онлайн.

В рамках продовження навчання онлайн, ЮНІСЕФ надає підтримку щодо розвитку ресурсів для онлайн-навчання; вебінарів та онлайн-інструментів для психосоціальної підтримки вчителів, дітей та батьків; технічної підтримки вчителів тощо. ЮНІСЕФ також підтримує молодіжні та волонтерські осередки у громадах задля взаємодії між дітьми, які навчаються онлайн. Інтерактивні матеріали для батьків та освітян із психосоціальної підтримки, мінної безпеки, здорового харчування, окремо їх надіслають у заклади освіти, які працюватимуть в офлайн-форматі. Інформаційна кампанія «Спільно до навчання» заснована для підтримки різних активностей у межах ініціативи та подолання бар'єрів у поверненні до навчання серед батьків, дітей та освітян. Матеріали кампанії можна завантажити на сайті «Спільнотека». Партнерами в реалізації ініціативи є ГС «Освіторія», ГО «Навчай для України», волонтерське об'єднання «СпівДія», БФ «Клуб добродіїв», ГО «Інститут креативних інновацій», ГО «Портал у безперервне навчання «СуХаРі».

Війна спричинила багато перешкод для повноцінного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Проте мультидисциплінарні команди фахівців успішно поєднують очну та дистанційну форми навчання, проводять корекційно-розвиткові

заняття з дітьми в межах різних закладів освіти як очно/офлайн, так і дистанційно/онлайн.

3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Організація освітнього процесу у 2022/2023 навчальному році розпочалась з низки нормативних документів, які певним чином врегульовують психолого-педагогічну підтримку всіх учасників освітнього процесу в умовах кризових викликів. Зокрема це стосується: *підтримки дітей*, які опинилися в стресових умовах війни; *педагогів*, перед якими постало безліч складних невідкладних запитань (адаптувати дітей до надскладних умов життя); нарешті *батьків*, які опинились перед викликами, пов'язаними з війною і тими стресами, які вона спричиняє усім нам і особливо найбільш ураженим верствам населення, зокрема дітям з особливими освітніми потребами.

Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році для практичного використання в роботі містять важливі регулюючі норми відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та інших актів законодавства з урахуванням безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці. Звісно, пріоритетом в умовах військових дій залишається безпека всіх учасників освітнього процесу. Для цього МОН розробило чотири моделі організації освітнього процесу в залежності від місця перебування здобувачів освіти. А отже, усі діти здобувають освіту у різний спосіб відповідно до власних можливостей та умов проживання.

Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році «Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного/післявоєнного стану» спрямовано на врегулювання психологічних аспектів за допомогою конкретних практичних порад щодо першої психологічної допомоги і подальшої роботи у цьому напрямі.

В Методичних рекомендаціях про окремі питання діяльності закладу дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році (Додаток до листа МОН від 27.07. 2022 № 1/8504-22 Методичні рекомендації про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році йдеться про створення безпечних умов організації освітнього процесу, психологічний супровід усіх учасників процесу, формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку, реалізацію освітнього процесу в ЗДО з використанням дистанційної форми здобуття освіти, організацію освітнього процесу з дітьми дошкільного віку і зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами, атестацію педагогічних кадрів відповідно ключових моментів щодо діяльності професійного розвитку, а також організацію роботи з батьками.

МОН України розробило Методичні рекомендації щодо проведення просвітницької роботи з учасниками освітнього процесу в закладах дошкільної освіти з питань поводження у надзвичайних ситуаціях (у разі загрози ураження стрілецькою зброєю чи ведення бойових дій; якщо стався вибух; під час повітряної небезпеки; під час масових заворушень; якщо вас

захопили у заручники і вашому життю є загроза, а також під час евакуації цивільного населення з небезпечної зони) та правила поведіння з вибухонебезпечними предметами.

Отже, всі основні завдання психологічного супроводу дитини з ООП визначено нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Аналіз цих завдань дозволяє виокремити пріоритетні напрями роботи фахівців в межах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами:

- діагностико-прогностична діяльність;
- психологічна підтримка педагогів;
- психологічна підтримка батьків;
- корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими потребами.

Розглянемо зміст роботи щодо напрямів підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, педагогів і батьків, які в суворих умовах реальності тримаються і продовжують навчати і навчатися.

3.1. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами є комплексною системою психологічних умов, підтримки, допомоги, що забезпечує успішне навчання кожної дитини в конкретному освітньому середовищі та виступає основним засобом, що сприяє всебічному розвитку здобувача освіти.

Кризова ситуація, викликана у 2020 році введенням карантину через Ковід-19, а згодом у 2022 повномасштабною війною, порушила життя українців, освітній процес, позбавила звичайного формату, постійного середовища, загострила стосунки у родинах, посилила економічні труднощі. Особливо це стосується тих, хто втратив місце проживання, роботу, рідних тощо. Втрачене відчуття безпеки через звуки повітряної тривоги, вибухи, нові обставини життя та багато іншого щодня впливають на наш настрій, емоційний стан, здатність навчатися та взаємодіяти. Найбільш болючими виявилися зміни, що пов'язані з робочим режимом, формою навчання, відсутністю комунікації, новими умовами життя, емоційною напруженістю. Саме тому багатомірна система комплексної психологічної підтримки та допомоги різновіковим особам, яка містить різні форми, методи та засоби допомоги в процесі життєдіяльності, навчання, соціалізації, підвищення психологічної стійкості осіб до дестабілізаційних зовнішніх та внутрішніх факторів, стала найважливішим завданням для родин і психолого-педагогічних працівників навчальних закладів, які забезпечують освітній процес.

Безперечно рівень підтримки, який необхідний дитині з особливими освітніми потребами залежить від низки факторів. Серед них ступінь залученості в події, а саме: дитина перебувала в епіцентрі військових дій і постраждала сама або її рідні, спостерігала за подіями з медіа джерел та інші варіанти. Також важливим фактором є її індивідуальні особливості, які впливають на сприймання нею тих чи інших життєвих ситуацій. Також впливає попередній досвід і наскільки він був травматичним для дитини.

Чітко стає зрозумілим, що усі діти потребують фахової підтримки, яка має надаватися відповідно до існуючих правил:

- невідкладність, що включає швидку допомогу відповідно до місця, часу тощо;
- позитивні очікування, що все нормалізується;
- прості методи психологічного впливу, які миттєво підтримують дитину.

Надавати первинну психологічну допомогу дитині з особливими освітніми потребами має фахівець, що знає дитину та її особливості. Але якщо сталось так, що такої людини поруч немає, можна спробувати надати допомогу самостійно, дотримуючись наступних порад:

- ставитися серйозно до почуттів дитини (наголошувати, що всі почуття важливі і нормальні);
- створити атмосферу безпеки (говорити, гратися, обійняти);
- продумати життєві плани (конкретні цілі і терміни);
- створити позитивне середовище для розваг, розмов тощо.

Існують певні емоційні реакції в кризових ситуаціях, коли дитина потребує кваліфікованої допомоги, особливої уваги і підтримки спеціаліста або дорослого. Дорослі мають помічати і вчасно реагувати на тривожні симптоми, які проявляє дитина у стані стресу. Вона може відчувати страх, хвилювання або занепокоєння через напади паніки. Головне у цей момент – допомогти їй заспокоїтися і почуватися в безпеці.

Страх або тривожність

Такі емоції заважають діяти або іншим чином шкодять дитині.

Страх – це реакція на якийсь тригер (чути звук ракети, постріли,

вибух поруч) і поділяється він на хорор і терор. *Тривожність* (без конкретних тригерів) через відсутність певної інформації формує негативні очікування. За тривалістю часу тривожність довшя ніж страх. В свою чергу хорор – це страх за самого себе, а терор – це страх за когось іншого.

Дії дорослого:

- покладіть руку на зап'ястя дитини для відчуття спокою і підтримки;

- робіть вправи на дихання разом;

- запропонуйте план дій;

- говоріть з дитиною та цікавтеся її почуттями, щоб зрозуміти її стан;

- робіть масаж легенькими рухами;

- підтримуйте комунікацію надалі.

Ступор

Ступор – це коли блокується діафрагма, різко знижується або зовсім відсутні довільні рухи, коли зникає реакція на зовнішні подразники і дитина застигає у повній нерухомості.

Дії дорослого:

- робіть вправи на дихання, але не застосовуйте глибоке дихання;

- візьміть дитину за руку, попросіть пройти з вами в безпечне місце;

- проговорюйте всі дії тихо і спокійно;

- звертайтеся на ім'я або дізнайтеся ім'я дитини чи імена батьків тощо;

- легенько масажуйте долоньки в центрі, потім пальчики тощо.

Плач

Якщо дитина плаче/ридає, то не залишайте її на самоті.

Дії дорослого:

- візьміть дитину за руку і спробуйте обійняти;
- дайте відчувати свою присутність, підтримку;
- активно слухайте і підтримуйте в розмові;
- дозвольте виплакати і виговоритися;
- дайте випити води, приготуйте теплого чаю тощо.

Панічна атака

Якщо ви бачите ознаки *панічної атаки*, то бажано сісти, опустити голову і впертися ногами о підлогу. Заземлитися!

Дії дорослого:

- попросіть дитину зосередити увагу на диханні і подихати повільно;
- перемкніть увагу дитини на щось інше (наприклад, попросіть розповісти, що дитина бачить і чує).

Нервове тремтіння

Якщо ви цей стан спостерігаєте у дитини, який вона не може припинити за власним бажанням, тоді важливо посилити тремтіння якомога сильніше.

Дії дорослого:

- потрясіть окремими кінцівками та всім тілом до стану фізичного виснаження;
- посадіть або покладіть дитину у безпечне тепле місце;
- напоїть теплим чаєм, накрийте ковдрою та дайте відпочити, а ще краще заснути.

Апатія

Якщо ви спостерігаєте *анатію* у дитини і вона знесилена, повна відсутність мотивації та пасивність на зовнішні подразники, то бажано приділити їй особливу увагу.

Дії дорослого:

- знайдіть безпечне місце, напоїть теплим чаєм і дайте відпочити, заснути.

Істерика

Коли ви стикаєтесь з *істерикою* в дитини, яку неможливо вгамувати, а емоції зашкалюють, то лише ваш спокій, зрозумілі прості фрази, пояснення того, що відбувається, проговорення всієї ситуації допоможе їй.

Дії дорослого:

- побудьте поруч;
- дайте випити води;
- подихайте разом;
- постискайте долоні, щоб повернути її в добре самопочуття і вона переконається, що в безпеці, а ви маєте ресурс допомогти їй. Треба усунути предмети, якими можна завдати шкоди собі чи іншим і терміново придумати якусь діяльність, яка переведе агресію в інше русло. Наприклад, попросіть про допомогу тощо.

Якщо всі ці поради не діють, треба доставити дитину в медичний заклад, де вона отримає кваліфіковану допомогу. Діяти треба спокійно і врівноважено.

Найважливіше з усього сказаного, що фахівці, батьки чи дорослі, які стикаються з емоційною напруженістю у дітей, мають знати – дітям потрібні такі умови, довірливі стосунки і середовище, де вони можуть бути щирими, відкритися і розповісти про свої

почуття та емоційні стани. Створення такого простору і є найважливішим завданням щодо підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах сьогодення.

Підтримувати здобувача освіти з особливими освітніми потребами в процесі дистанційного навчання вимагає від педагогічних працівників додаткових зусиль і серед методів психолого-педагогічної підтримки, крім звичайних корекційно-розвиткових занять, фахівці виокремили звичайні ритуали, які виявилися надзвичайно корисними у форматі режиму дня і одночасно навчальними. Потрібно створити такий режим дня для дитини, який має схожі елементи з попереднім.

Серед них є ритуали, які були традиційними до війни і використовувалися під час навчання. Зокрема ранкові привітання, рухливі ігри в перервах, «довоєнний» навчальний розклад та інше, що додає стабільності та створює опору під час навчання для всіх здобувачів освіти, а не лише для дітей з особливими освітніми потребами. Також з'явилися нові ритуали, які додали позитиву перед початком занять та по їх завершенні. Якщо є уроки, що відбуваються офлайн, то прекрасно підходять фізичні контакти – давати «п'ять» педагогічному працівнику або сусіду по парті, обійми або щось інше. Проте звісно фізичний контакт має бути обережним, враховуючи особливості кожної дитини і не порушуючи її кордонів.

Отже, підтримка дитини базується на щоденних звичних ритуалах, які відбуваються в усталений час за певним розкладом дня. За прикладом різних напрацювань закладів освіти можна створити власний для кожної дитини, залучити до цього батьків.

Чим яскравішим і нагляднішим він буде, тим краще відбуватиметься адаптація дитини до нових умов або викликів життя. В розклад, крім уроків, мають бути включені гігієнічні процедури, прогулянки, ігри, різні активності, а також побутові справи, до яких дитина долучається вдома. Наприклад, плакат із режимом дня, який має бути в кімнаті дитини і який треба щодня переглядати та працювати з ним. Наявність та дотримання режиму дня стабілізує стан дитини, адаптує до надзвичайної ситуації та знімає емоційні напруження.

Під час проведення уроків/занять, які відбуваються в дистанційному/онлайн режимі, то там теж є можливості регулярно підтримати дитину ігровими перервами. Наприклад, сенсорні ігри допомагають дітям відчувати нові почуття (вчити їх відчувати). Кожній дитині пропонують розповісти, що він в даний момент бачить/чує/відчуває на запах, смак чи дотик. Відбувається сенсорна інтеграція, яка живить мозок і допомагає адекватно оцінювати певну ситуацію та знижує тривожність дітей. Також можна запропонувати їм по черзі називати предмети одного кольору, які є навколо них/звук, який вони заразчують тощо.

Ще одним важливим моментом режиму дня звісно є організація робочого місця для дитини, яка навчається дистанційно/онлайн. Враховуючи її зорові, рухові та слухові можливості, правильно виставити монітор, який має бути навпроти очей. Також треба нагадати дітям, що незважаючи на те, що заняття відбувається вдома, вчитель і асистент вчителя будуть ті, що і в закладі освіти, які теж підтримають і допоможуть.

Отже, режим дня занотований в розклад, який подобається дитині, допоможе вирішити ряд складних питань:

- знімати стан емоційної напруженості;
- підтримувати рівновагу в житті;
- розвивати самостійність, послідовність та відповідальність за власні дії;
- розвивати здатність впливати на власне життя.

Окрім режиму дня слід ще раз зупинитися на формі навчання яка має продовжувати залишатися інклюзивною. У Розділі 2 йдеться про сучасні форми організації освітнього процесу в закладах освіти, які на сьогодні є актуальними в Україні в залежності від місця проживання чи перебування дитини. *Дистанційне/онлайн* це чи *очне/офлайн* навчання, воно продовжує бути інклюзивним і залучає до спільної роботи усіх здобувачів освіти. Зрозуміло, що здобувачі освіти з особливими освітніми потребами потребують значно більше підтримки в навчальному процесі ніж інші та окрім вирішення проблем емоційного характеру та врегулювання режиму дня, важливу увагу треба приділити і самій формі навчання.

Залучення здобувачів освіти до дистанційного/онлайн навчання вимагає від педагогічних працівників (вчителів та асистентів вчителя) впровадити:

- додаткові налаштування з візуальним супроводом або аудіо дискриптом;
- додаткових роз'яснень у процесі підключення та спілкування;
- певної адаптації та модифікації навчальних матеріалів;

- використання додаткових коментарів або перекладу українською жестовою мовою тощо.

Відповідно до наданих МОН рекомендацій щодо особливостей організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році, роль асистента вчителя посилено. Він є педагогічним працівником і на нього поширюються державні гарантії в умовах воєнного стану щодо організації освітнього процесу. За необхідності асистент вчителя окремо долучається до роботи для доопрацювання або допомоги з домашнього завдання. Також певне навантаження є на батьків, бо вони за умови онлайн навчання допомагають дітям опановувати інноваційні ресурси і користуватися всіма наявними там можливостями. На жаль, частина здобувачів освіти з особливими освітніми потребами випадає з освітнього онлайн процесу, оскільки реалізувати індивідуальну освітню траєкторію під час дистанційного навчання складно. Деякі з них не можуть отримати весь необхідний спектр корекційно-розвиткових послуг, тому що є послуги, які можна надавати лише очно (фізична реабілітація, логопедична робота або через певні психофізичні особливості дітей). Відсутність щоденної роботи негативно позначається на розвитку дитини з особливими освітніми потребами, бо вона не отримує належної підтримки.

За умови можливості проводити очного/офлайн навчання все відбувається за звичайним режимом, враховуючи певні особливості тої чи іншої дитини та певної ситуації. Проблеми, які були на початку війни поступово вирішуються і діти продовжують навчання відповідно до можливих форм роботи. Команда

супроводу дитини з особливими освітніми потребами складає індивідуальні програми розвитку, асистенти ведуть щоденники спостережень, звіт успішності емоційного і психологічного росту, спостерігаючи за станом дитини в динаміці. Це допомагає не втрачати комунікативні, освітні та розвиткові навички.

Отже наступною складовою психологічної підтримки є комунікація. Адже можливість спілкуватися з ровесниками є надзвичайно важливою підтримкою дитини з особливими освітніми потребами. Звісно спілкування, яке відбувається онлайн – це теж спілкування, проте варто організувати комунікацію дітей в реальному житті. Можливо це будуть прогулянки, групові ігри в позаурочній діяльності, інші фізичні активності або творча діяльність, які допомагають вчитися комунікувати і підтримувати один одного. За можливості залучити батьків для проведення спільних зустрічей або заходів, які зараз популярні. Наприклад, заходи (ярмарки, концерти, змагання тощо) зі збору коштів для ЗСУ. Тут всі об'єднані спільною метою і спілкуються невимушено. В такому колективному просторі діти добре почуваються, відчують свою важливість і причетність до гарних справ. Відбувається узагальнення набутих навичок, стабілізується їх психологічний стан.

В умовах сьогодення слід нагадати етапи психотерапевтична робота з дітьми, що постраждали в результаті військових дій, яка включає такі стадії:

- *стабілізація*, в ході якої відбувається налагодження терапевтичних відносин з дитиною та її батьками для формування атмосфери безпеки і довіри, а також збирається

травма-специфічного анамнезу, постановка психологічного діагнозу;

- *опрацювання травми* стосується роботи зі спогадами і переживаннями за допомогою різних методик (наприклад “серійного малювання за Юнгом”);

- *інтеграція* стосується зміцнення почуття безпеки і відбудови безпечної картини світу, розвитку навичок саморегуляції, спілкуванню та спільної діяльності, побудови життєвих планів і сценаріїв, інтеграції в соціум.

Стабілізація включає роботу спрямовану на зміцнення ресурсів дитини і родини. Опрацювання травми за різними методиками малювання показує рівень травмованості дитини і процес її одужання. Інтеграція відбувається через заняття, які спрямовані на відновлення власного ресурсу дитини, які змінюють їх емоційний стан, де діти відчують власну компетентність. Спільна групова робота, в ході якої діти створюють загальну картину безпечного середовища, місце є для кожного. Результатом такої тривалої корекційно-відновлювальної роботи є попередження посттравматичних стресових розладів та проявів дезадаптації у дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій; досягнення помітного розвитку комунікації та самовираження; спонукання до позитивного мислення та відчуття власної цінності у колективі.

Отже, є можливість використовувати різні стратегії психологічної допомоги дітям в кризових умовах, які передусім включають дихальні вправи на саморегуляцію, фізичну підтримку, заземлення, переконання у підтримці, знаходження безпечного місця для дітей, які переживають травматичний досвід та

заохочення до улюбленої справи, яка відволіче від реальних подій і заспокоїть і відновить душевну рівновагу дитини.

3.2. Психологічна підтримка педагогів

Навчання здобувачів освіти особливими освітніми потребами висуває певні вимоги до професійної та особистісної підготовки педагогів. Включення в інклюзивне навчання таких дітей викликає певні запитання та страхи, оскільки інклюзія – це зміни, а зміни часто лякають, викликають тривогу, напругу. Тому важливою ланкою у системі психолого-педагогічного супроводу є підтримка педагогів, що має містити надання допомоги фахівцем супроводу:

- консультування щодо індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами у навчанні в освітньому процесі;
- надання необхідної інформації про дитину, участь (у межах компетенції) у складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики дитини та її індивідуальної програми розвитку;
- участь в підготовці документів для розгляду на засіданнях психолого-педагогічного консилиуму, засіданні команди психолого-педагогічного супроводу;
- сприяння створенню позитивного мікроклімату в колективі, проведення заходів, спрямованих на профілактику стигматизації і дискримінації в дитячому середовищі, формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини;

- надання допомоги у розробленні та впровадженні відповідних форм і методів роботи з такими дітьми.

Така робота сприятиме формуванню психологічної готовності педагогів до роботи з дітьми, які мають труднощі у навчанні та формуванню у них інклюзивної культури. Проте зараз у стресових умовах, в яких опинилися всі учасники освітнього процесу (діти з особливими освітніми потребами, педагоги, батьки), роль педагогічних працівників, які здатні надати першу психологічну допомогу та підтримку значно зросла. Вони проводять заходи загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають емоційне напруження та страждання, оскільки знайомі з правилами надання першої психологічної допомоги. Проте фізичні й емоційні стани педагогів теж виснажуються. І вони також потребують вчасної підтримки.

Громадською організацією «GoGlobal» спільно з Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо» розроблено посібник «Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни». В ньому експертна група освітян та психологів допомагає вчителям в опануванні інструментами психологічної підтримки та адаптації до нових умов у воєнний час. Йдеться про стрес у його тривимірному розгляді (тривога, резистентність, виснаженість), шляхи подолання цих станів, щоб надавати підтримку іншим, необхідність слідкувати за станом свого здоров'я в цілому, щоб не допустити стадію виснаження під дією стресу і вчасно відновлюватися як фізично, так і емоційно. Інакше тривалий вплив стресогенних факторів може призвести до серйозних

порушень функціонування організму як на соматичному, так і на психічному рівні. https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-lXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view?fbclid=IwAR3YIU5ZV5YgxmTVt6ZVeq4jvhvdiIhIV8iqmdOAqIDSDrCB1QAsnZ_xIo

Важливими є правила стресостійкості та шляхи протидії емоційному вигоранню, оскільки емоційний стан та стресостійкість вчителя безпосередньо впливають на емоційний стан здобувачів освіти та атмосферу у процесі навчання. Серед них цінність власних особистісних сенсів, важливість рефлексії (щось в зоні нашої відповідальності, а щось і ні), трансформація власної діяльності в бік релевантності, ефективності та комфортності до сьогодення, інвестиція у професійні та особисті стосунки, час для відпочинку, ресурси відновлення, важливість пріоритетів та чітких цілей, усвідомлення власної цінності.

Тому ми вважаємо, що наступні кілька порад будуть корисними для відновлення власного психофізичного стану:

- цілісна картина уявлень про світ має ґрунтуватися на достовірній інформації нової реальності;
- виконувати звичні ролі, обираючи посильні завдання на майбутнє;
- підтримувати контакти в родині, громаді, спільноті;
- приймати власні емоції, якими б вони не були;
- визначити власні уявлення про себе та зміни, що відбулись.

Організація ефективного дистанційного навчання неможлива без підвищення рівня майстерності та психологічної грамотності педагогічних працівників щодо роботи з дітьми та батьками, які постраждали внаслідок військових дій, здійснюється за допомогою:

- надрукованих пам'яток та рекомендацій;
- групових та індивідуальних консультацій;
- семінарів, тренінгів, круглих столів тощо.

3.3. Супровід батьків дітей з ООП

Під час війни стабільність та надійність зв'язків між усіма учасниками освітнього процесу – запорука ефективної підтримки та допомоги, яку може потребувати кожен з них. Саме тому налагоджена та ефективна співпраця батьків та вчителів може стати додатковою опорою для дітей в умовах невизначеності.

Найбільш актуальними напрямками роботи вчителів з батьками є: підтримка, просвіта, моніторинг стану розвитку дітей.

Педагогічний колектив є своєрідною експертною групою, до якої батьки можуть звернутися за підтримкою у кризових ситуаціях. Це не обов'язково мають бути питання щодо навчання дітей, але й потреба у порадах стосовно вибудовування стосунків з дитиною, можливостей для її розвитку, сфери її інтересів та потреб.

Дитина не може бути адаптована та соціалізована окремо від сім'ї, а тому велике значення має саме психологічна підтримка батьків таких дітей. Оскільки від батьків залежить повноцінний розвиток дитини з особливими потребами, її навчання та виховання.

Ця підтримка є важливою для батьків ще й тому, що дитина з порушеннями у розвитку впливає і на життя сім'ї. Родина, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, упродовж життя переживає серію критичних станів, обумовлених суб'єктивними та об'єктивним факторами.

Вчені, вивчаючи переживання батьків як процес адаптації до нової життєвої ситуації, пропонують періодизацію кризових станів емоційної сфери батьків. Наприклад:

- *невідомість, невизначеність* (панічні стани тривоги перед невідомим, негативно забарвлені емоційні прояви, відчуття руйнації звичного життя тощо);

- *визначеність* (протиріччя між розумінням проблеми на раціональному рівні та її заперечення на рівні емоцій та почуттів);

- *агресія* (прояв негативних почуттів у вигляді емоційних спалахів, у результаті чого виникає агресія, спрямована на оточуючих);

- *активна хаотична діяльність*, спроба опанувати “безвихідну” ситуацію за допомогою тих засобів, що є (психологи виділяють дві основні стратегії такої поведінки: пошук «медичного» світила – екстрасенса, лікаря-чарівника – чи пошук зцілення шляхом прямого звернення до Бога);

- *депресія*, переживання почуття безвихідності, апатії та відчаю у зв’язку з марністю зусиль, що були пройдені на попередніх етапах;

- *прийняття* факту порушення у розвитку, набуття нового сенсу життя;

- *активізація*, поява нових сил, у результаті прийняття факту порушення розвитку дитини, які раніше йшли на боротьбу та заперечення, активна побудова та здійснення життєвих планів;

- *солідарність* (об’єднання з іншими батьками, які мають аналогічні труднощі).

Деякі автори звертають увагу, що пом'якшення емоційних станів у батьків відбувається, в середньому, лише через десять років після народження дитини з особливостями розвитку. Тому фахівцеві супроводу важливо розуміти, на якому етапі знаходиться родина і які сімейні ресурси вона має. Під сімейними ресурсами розуміють здібності та можливості сім'ї протистояти стресовим впливам, зокрема:

- *персональні* (особистісні) ресурси членів родини (визначаються індивідуальними характеристиками членів сім'ї та їх досягненнями в житті (самоповага, самоєфективність, оптимізм));

- *внутрішньосімейні*, які передбачають сімейну згуртованість та сімейну інтеграцію (сім'ї, які функціонують під час змін як єдине ціле, найбільш успішні в адаптації до труднощів);

- *соціальна підтримка*, що забезпечує емоційну підтримку, повагу.

Важливими у цій роботі є створення умов для соціальної адаптації родини, яка виховує дитину з тими чи іншими особливими потребами. Така робота має містити:

- вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між учасниками освітнього процесу;

- зниження у батьків емоційного дискомфорту, посилення віри у можливість і перспективи розвитку своєї дитини, розуміння, що правильно організований корекційно-розвивальний вплив дасть змогу оптимізувати подальший інтелектуальний та особистісний розвиток дитини;

- формування у батьків адекватного ставлення до проблем дитини (допомога у побудові реальної перспективи розвитку

дитини, визначенні можливих труднощів соціального розвитку, які виникають у певні вікові періоди);

- підтримка адекватних міжособистісних стосунків та стилів сімейного виховання.

До основних форм групової роботи з батьками відносять проведення семінарів, консультацій, лекцій, зборів з питань формування та розвитку почуття батьківської любові, гармонізації внутрішньосімейних відносин, формування позитивних стосунків між батьками та дітьми, інформування про особливості включення дитини до інклюзивного навчання, рекомендації щодо роботи з небажаною поведінкою таких дітей тощо. Одночасно взаємодія може організовуватись і в індивідуальній формі (індивідуальні бесіди та індивідуальне консультування).

Підсумовуючи слід зазначити, що супровід родини має на меті не лише підтримку батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, але й формування соціального інтересу до дітей з особливими освітніми потребами у всіх батьків, діти яких залучені до інклюзивного навчання.

Просвіта батьків дітей з особливими освітніми потребами починається з усвідомлення важливості знань, які допоможуть якнайкраще розвиватися власній дитині. Йдеться про пошук різних джерел, де знаходяться відповіді на безліч складних запитань, який триває роками. І на допомогу приходять фахівці, які здатні організувати цей педагогічний процес.

Знаходимо в літературі категоріальний аналіз поняття «педагогічна просвіта батьків», де вказано, що педагогічна просвіта – це спосіб взаємодії, підтримки та впливу на батьків що

спрямовується на створення необхідних умов для максимальної реалізації можливостей розвитку дитини; форма роботи, що спрямована на підвищення їх педагогічної культури, розвитку в них позитивного сприймання своїх дітей, себе самих, навколишнього світу; розвиток педагогічних умінь попереджати причини виникнення у сім'ї конфліктів, спілкуватися на засадах емпатії; взаємозалежна діяльність сім'ї та закладу освіти спрямована на налагодження партнерських відносин з метою навчання та виховання особистості дитини; коло знань необхідних для нормального функціонування сім'ї (педагогічних, психологічних, економічних, медичних, правових, соціологічних, знань основ етики, культури, основ діяльності громад та церковних конфесій у регіоні); відносини у системі «педагоги-батьки», що проектуються на основі взаємодії, узгодженості поглядів і поведінки, зокрема, ґрунтуючись на таких принципах партнерства як: взаємоповага, взаємодовіра, взаєморозуміння, співпраця, усвідомлення своєї ролі та відповідальності в спільній взаємодії; специфічна форма співпраці навчального закладу із сім'єю, спрямована на безпосередню та опосередковану допомогу батькам у формуванні їхньої педагогічної культури.

Отже, педагогічна просвіта батьків дітей з особливими освітніми потребами є неформальною освітньо-профілактичною формою співпраці освітнього закладу із сім'єю дитини, яка спрямована на налагодження педагогічними працівниками взаємодії, підтримки та впливу на батьків для узгодження необхідних умов покращення добробуту дитини, максимальної реалізації можливостей її розвитку.

Організувати ефективну педагогічну просвіту означає створити нову систему педагогічної просвіти або поліпшити стан уже існуючої в процесі її функціонування відповідно до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов.

За таких умов метою навчального закладу, що організовує таку просвіту має бути здійснення такої політики, при якій батьки відчують свою визначальну роль у справах спільноти здобувачів освіти та педагогічного колективу. Адже сім'я – це найважливіший соціальний замовник освіти. Головними принципами спільної роботи закладу освіти і родини мають бути наступні: пріоритетності сімейного виховання, демократизму, гуманізації взаємин педагогів і батьків та її ретроспективності. Важливо сформувати таку філософію батьківської громади щодо можливостей соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, яка допоможе розв'язати комплекс завдань, серед яких:

- формування в батьків потреби у психолого-педагогічних знаннях, використанні їх з метою сприяння оптимальному розвитку дитини та в особистому житті;

- підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, що мають дітей з обмеженими можливостями здоров'я;

- надання та розширення психологічних знань, умінь та навичок щодо організації оптимальної взаємодії з дітьми з метою реалізації можливостей їх розвитку з урахуванням стану здоров'я;

- сприяння оптимізації розуміння батьками особливостей дітей;

- створенню оптимальних умов для розвитку здібностей дітей;

- зменшення ризиків виникнення відхилень у фізичному та психічному розвитку та поведінці дітей за умови інклюзивного навчання.

Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій.

Для відстеження успішної реалізації індивідуальної програми розвитку дитини відбувається моніторинг. Його метою є відстежити розвиток дитини за чітко визначеними показниками. Таким чином удосконалюється діяльність самих педагогів, що працюють з особами з ООП, підвищується їх фаховий рівень.

Основними формами моніторингу є:

- самооцінювання власної діяльності педагогами, здобувачами освіти;
- внутрішня оцінка діяльності адміністрацією;
- зовнішнє оцінювання діяльності органами управління освіти.

Використовуються такі методи як спостереження, анкетування, ранжування, бесіда, соціометричний вибір та критерії як об'єктивність, систематичність, валідність, надійність, гуманізм.

Моніторинг розвитку здобувача освіти та виконання ним ІПР здійснюється членами команди супроводу і включає особисту інформацію про здобувача освіти, заклад в якому він навчається на інклюзивному навчанні, а також рівень підтримки, який надається дитині.

З цією метою використовується метод портфоліо (накопичувальна система оцінювання, що передбачає збір різних

видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку дитини, активне залучення дитини до життя колективу).

Батьки дитини з особливими освітніми потребами мають можливість ознайомитися з документом, в якому відповідно до сфер розвитку прописана оцінка динаміки розвитку, відомості про її успіхи в навчанні впродовж зазначеного періоду. Відповідно до показників моніторингу визначаються навчальні досягнення та рівень соціалізації дитини.

Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами, які постраждали внаслідок військових дій, відбувається у різних формах:

- індивідуальна психодіагностика;
- оформлення інформаційних блоків у батьківських куточках;
- групові та індивідуальні консультації.

Можна стверджувати, що батьки становлять важливу і невід'ємну частину шкільної спільноти, співпраця з якою є запорукою успіху дитини.

Таким чином, важлива умова психолого-педагогічної підтримки всіх учасників освітнього процесу, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, педагогів та батьків – це дотримання пріоритетних напрямів роботи фахівцями в межах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами та налагоджена та ефективна співпраця батьків та вчителів.

Список літератури:

1. Адаптивне управління: міжгалузеві зв'язки, науково-прикладний аспект: кол. монографія / за заг. і наук. ред. Г. В. Сельникової. Харків: Мачулін, 2017. 440 с.
2. Бобровський М. В. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти. Київ: Державна служба якості освіти. 2019. 240 с.
3. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 388 с.
4. Василенко В. О. Ситуаційний менеджмент: навч. посіб. 2-е вид., випр. та допов. Київ: ЦНЛ, 2005. 372 с.
4. Державна служба якості освіти України Всеукраїнське опитування щодо є організацією дистанційного навчання в умовах карантину протягом 2 семестрів 2020/2021 навчального року. 2021. URL: https://new.sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/АНАЛІТИЧНА-ДОВІДКА_весна_2021-1.docx
5. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія / за ред. В.М. Кухаренка, В.В. Бондаренка. Харків : Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409с.
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?test=lvMMfNBJKsIb5Ss6ZidyS5x8HyPOAsAkiGsqGps>
7. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році «Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах

воєнного/післявоєнного

стану»

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.1.psykholohichni.aspekty.orhanizatsiyi.osvitnoho.protsesu.v.umovakh.voyennoho-pislyavoyennoho.stanu.20.08.2022.pdf>).

8. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III (Редакція від 02.04.2022).

9. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX (Редакція від 01.07.2022).

10. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10.02.1998 № 103/98-ВР (Редакція від 01.07.2022).

11. Квітка. Н.О., Лапін А.В. Технології корекційно-розвивальної роботи в інклюзивному навчальному закладі: позаурочний час /Навчально-методичний посібник. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021.- 176 . (ISBN 978-966-189-627-6/ УДК 374.01. 91:376-056.36).

12. Квітка Н.О. Використання електронних ресурсів у процесі дистанційного навчання дітей з особливими потребами / Н.О. Квітка // ТЕЗИ доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки. - 2022. - с. 56

<https://ispukr.org.ua/articles/22/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99.pd>

13. Квітка Н. О, Традиційні та інноваційні форми організації інклюзивного навчання / Н.О. Квітка // ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ МИРУ І ВІЙНИ».

Матеріали ІХ Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології, 2023. (с. 215-220) – 625с.

14. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни» https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-IXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view?fbclid=IwAR3YIU5ZV5YgxmTVt6ZVeq4jvhvdiIhIV8iqmdOAqIDSDrcBlQAsnZ_xIo

15. Кондратова Л. Г. Організація дистанційного навчання в умовах воєнного стану DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-88>

16. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні від 20 грудня. 2000 р. Освітній портал. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 22.07.2022).

17. Корнят В.С., Чередник Л.М., Діра Н.О. Змішане навчання в кризових умовах: особливості, ризики Інформаційно-комунікативні технології Випуск 50. Том 2. 2022 DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.2.38>

18. Лапін А.В. Структура особливих освітніх потреб. // Діти з особливими потребами в освітньому просторі : Збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка).]. - Київ : Симоненко О. І., 2019 . – С. 116 – 120.

19. Лапін А.В. Моделювання електронного підручника у закладах освіти з інклюзивним навчанням / А.В. Лапін // ТЕЗИ

доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки. - 2022. - с. 77

<https://ispukr.org.ua/articles/22/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99.pdf>

20. Лапін А. Робота асистента дитини у закладі освіти: матеріали XXXV International Scientific and Practical Conference «Science, development and the latest development trends» / Савчук О., Рогоза Н. – Paris, France – 2022. – 432 с. DOI: 10.46299/ISG2022.1.35

21. Лист МОН від 08.06.2022 № 4/1196-22 «Методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку».

22. Лист МОН № 1/6435-22 від 15.06.2022 «Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами».

23. Лист МОН: № 1/13094-23 від 31.08.2023 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 навчальному році».

24. Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-20222023-navchalnomu-roci>

25. Методичні рекомендації про окремі питання діяльності закладу дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році / Додаток до листа МОН від 27.07. 2022 № 1/8504-22 Методичні рекомендації про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-okremi->

[pitannya-diyalnosti-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-20222023-navchalnomu-roci](#)

26. Наказ МОН України від 15.05.2023 року № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах освіти».

27. Насонова Н. Інтернет Ресурси в системі дистанційного навчання [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/eiron/2014/cont/25>

28. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті : проект. Освіта України. № 29. С. 4–6. 2001.

29. Осадча К. П., Осадчий В. В. Аналіз досвіду змішаного навчання в іноземних закладах вищої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2021. № 60. - С. 410–420.

30. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти від 8 вересня 2020 р. № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 23.07.2022). 8. Altbach P. G. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. UNESCO, 2009. 254 p.

31. Постанова КМУ від 24.06.2022 року № 711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні».

32. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 493 (Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр).

33. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 483 (Про внесення змін до порядків, затверджених

постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957).

34. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2019р. № 530 (Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти) (Редакція від 28.04.2022).

35. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021р. № 957 (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти) (Редакція від 28.04.2022).

36. Постанова Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 р. («Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр») (Редакція від 04.05.2022).

37. Прохоренко, Л. І., Ярмола, Н. А. (2021). ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ — РІВНІ СЕРЕД РІВНИХ: Підсумки VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Діти з особливими потребами: від рівних прав - до рівних можливостей», 7-8 жовтня 2021 р., м. Київ, Україна. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 3(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-3-4>

38. Розпорядження КМУ від 25 квітня 2023 р. № 372-р «Про затвердження плану заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року».

39. Сидорчук, Н. Г., Борейко, О. М., Борейко, А. І. (2020) *Організація педагогічної просвіти батьків дітей з особливими освітніми потребами в закладах середньої освіти*. In: Теоретичні та

методичні аспекти соціальної діяльності: монографія. ФОП Цюпак А.А., Хмельницький, pp. 241-281. ISBN 958-617-513-621-8

40. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 роки (Розпорядження КМУ від 23.02.2022 року № 286-р).

41. Швидун Л., Швидун В. Впровадження в освітній процес дистанційного навчання в умовах кризових ситуацій Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 53, том 2, 2022 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-52>

42. Ярмола Н.А. Євроінтеграційний напрям модернізації та розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 2022, № 20, с. 130-135 <https://spp.org.ua/index.php/journal>

43. NA Yarmola, KS Torop (2021) The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine - Publishing House “Baltija Publishing”, 2021, 452-469. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-28>

44. 1. Kartashova L., Sorochan T., Sovkina O., Sheremet T. Digital twin of postgraduate educational institution: ecosystem for transformation of professional development of teachers in conditions of martial law. Danish scientific journal: pp. 46–51 (60). 2022.

Додатки

Корисні матеріали для використання в навчально-виховній роботі під час воєнних дій <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/>